‘Alī Naẓīmā

Muḫṭıra-i Belāġat

Hazırlayan

Ömer Zülfe

İstanbul 2012

©Yedirenk

Sertifika No: 14444

yedirenk; 20

ISBN: 978-975-355-920-1

Yayın Tarihi: 3. 10. 2012

1. Baskı

İZ Yayıncılık

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu, 34110 İSTANBUL

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

Basıldığı Yer: Alemdar Ofset Matbaacılık

Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29

Topkapı/Zeytinburnu, İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 3
BİRKAÇ SÖZ 7
İFĀDE 15
MEDḪAL 19
Taḳsīm-i İsm 19
Kelām ve İsnād 21
Şerā'iṭ-i Kelām 21
Aḳsām-ı Kelām 22
Belāġat-ı Kelām İçin Şerā'iṭ 23
ḤAḲĪḲAT, MECĀZ, KİNĀYE, TEŞBĪH 27
İSTİ'ĀRE 31
SECİ' 32
CİNĀS 33
MUṬĀBAḲAT 34
MÜRĀ'ĀT-I NAẒĪR 35
İHĀM-I TENĀSÜB 35
LEFF Ü NEŞR 35
MU'ĀẒALA-İ MA'NEVİYYE 36
TEVRİYE VE İHĀM 36
MÜBĀLAĠA 37
ḤÜSN-İ TA'LĪL 39
İRSĀL-İ MEŞEL 39

CEM‘ 40
TEFRĪḲ 40
CEM‘ MA‘A’T-TEFRĪḲ 40
TAḲSĪM 40
İḲTİBĀS 41
TA‘RĪŻ 41
UṢŪL-İ ŞİʿR 41
ḲĀFİYE 47
KAYNAKLAR 53
SÖZLÜK 55
DİZİN 65

Kısaltmalar

Ar.: Arapça.
bk.: Bakınız.
C.: Cilt.
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
F.: Farsça.
G.: Ġazel.
Haz.: Hazırlayan/Hazırlayanlar.
Ktp.: Kütüphanesi.
ö.: Ölümü.
s.: sayfa.

İŞARETLER

“ ”	Alıntı.
‘ ’	Anlamlandırma.
()	İkinci durumdaki bilgiler.
<	Bu biçimden gelir.
[ ]	Yazmada olmayıp eklenen veya onarılan yerler.
[=]	Çeviri.
+	İsme gelen ek.
-	Fiile gelen ek.
§	Metinden çıkarılan anlamlar.

Birkaç Söz

Muḫṭıra-i Belāġat, sözlük yazarı ve eğitimci kimliğiyle tanınan Ali Nazîmâ [1861-1935]'nın belâgat sahasında kaleme aldığı eseridir.

İstanbul'da doğan Ali Nazîmâ, yarbay Ahmed Servet Bey'in oğludur. Ailesinin soyu Kafkasya'ya uzanmaktadır. Adı Mehmed Ali olup soyadı kanunuyla YİĞİT soyadını almıştır. Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sinden mezun oldu. Galatasaray Mekteb-i Sultânî'si Türkçe ve Arapça hocalığı vazifelerinde bulundu. Kasım 1888'de sultânî hocalarından Necib Bey ile birlikte kız öğrencilerin de kabul edildiği bir özel okul olan Mekteb-i Edeb'i açtı. Arapça ve Farsça eğitimi de veren bu okulun hocaları arasında Mehmed Zihnî Efendi, Muallim Feyzî Efendi ve Muallim Nâcî de vardı. Mekteb-i Mülkiye muavinliği, Mercan İdâdîsi Fransızca ve Tercüme Usulü hocalığı, Darülfünun Elsine Şubesi Türk dili müderrisliği, Kadastro Mektebi müdürlüğü ve Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliği vazifelerini yürüten Ali Nazîmâ 1935 yılında İstanbul'da vefat etti.

En tanınmış eseri, Faik Reşat ile birlikte hazırladıkları *Mükemmel Osmanlı Lugatı*'dır. Bunun yanında Fransızca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Fransızca'ya *Lugat-ı Nazîmâ*, *Lugat-ı*

Tefeyyüz ve *Mini Mini Lugat-ı Tefeyyüz* adlarında sözlükleri vardır. Mekteplerde okutulmak üzere çeşitli ders kitapları yazan Ali Nazîmâ *Çukulata*, *Çay*, *Babaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey* adlarını taşıyan risaleler ve *Mükellim*, *Yeni Müntehebât-ı Gülistan* gibi çeviriler de kaleme almıştır.[1]

Ali Nazîmâ'nın ders kitapları dizisi içerisinde yayınladığı *Muḫṭıra-i Belāġat* aruz, nazım şekilleri, kafiye ve belâgatın ana konularını kısa ve öz bir biçimde ihtiva eden bir eserdir. Müellif, eseri kaleme alış sebebini şöyle ifade ediyor: "'Aṣr-ı maʿārif-ḥaṣr-ı pādīşāhīde *Muḫṭıra-i Belāġat* 'unvānıyla taḥrīr ve tertīb ėttiğim bu risāleciği mekteplerde tedrīse elverişli bir risāle olduğu cihetle değil, 'ilm-i belāġat taḥṣīli ile meşġūl olup 'ilm-i meẓkūrdan imtiḥān vėrecek ṭālibīn-i kirāmıñ taḥṣīl ėtdikleri ḳavāʿidi ḫāṭırlarına getirebilmeleri żımnında bir sühūlet olmaḳ üzre naẓar-gāh-ı ḳāri'īne 'arża cesāret ėttim." Buradan anlaşıldığına göre Ali Nazîmâ eserini muhtasar bir çalışma kitabı olarak düşünmüş, verdiği bilgileri ana mevzuları hatırlatacak kısa notlar şeklinde tanzim etmiştir.

Muḫṭıra-i Belāġat sırasıyla meânî, beyân, bedi, aruz, kafiye ve nazım şekilleri bölümlerinden oluşur. Ana konular kısa birer cümleyle tarif edilmiş, hemen ardından konuları açıklayıcı örnekler sıralanmıştır.

Örnek seçilen şiirlerde edebî zevkin gözetildiği söylenebilir. Müellifin talebelere şiir zevki kazandırmak maksadıyla böyle bir yol tuttuğunu düşünmek mümkündür.

---

1 KAHRAMAN: "Nazîmâ"; *TDVİA*: 32. C., 453-454. s.

Edebiyata dair ana konuları adeta bir şema şeklinde sunan *Muḫṭıra-i Belāġat*, derli toplu verdiği bilgilerle kapsadığı alanı bir bütün hâlinde hatırlatıp kavratması bakımından değerli bir çalışma olarak kabul edilebilir. Burada esas üzerinde durulması gereken nokta, kitapta izlenen yolun eğitimde bir yöntem ortaya koymasıdır. Bir konuyu öğrenmek üzere çoğu kez ayrıntılar içinde bunalan bir zihin, içinde bulunduğu bilgi birikimini kuşbakışı bir gözle izleyip resmin tamamını görme ihtiyacı hisseder. Devşirilen bilgi kırıntıları ancak ana şemayla birleştiği takdirde anlam kazanır ve kalıcı olur. Bunu küçük taşlarla örülen bir mozayiğin uzaktan seyredilmesine benzetebiliriz. Tek tek taşları dizen bir kimse dar alanda ne yaptığının farkında olsa bile işin aslını görebilmek için ortaya konan şekle uzaktan bakmak mecburiyetindedir. İşte bu kitabın faydası ana konuları hatırlatan öz bilgiler sunabilmesindedir.

Bu çalışmada, *Muḫṭıra-i Belāġat*'ın metin yayını sunulmaktadır. Metin, çevriyazı abecesiyle işlenmiş, ıstılahlar **koyu**, örnekler *eğik* yazı biçimiyle dizilmiştir. Metinde yer yer karşılaşılan dizgi hataları düzeltilmiştir.

Çalışmanın sonuna bazı kelimeleri ihtiva eden bir sözlük ve eserde geçen ıstılahları içeren biz dizin eklenmiştir.

Ömer ZÜLFE

2012. 09. 09

İstanbul

İFĀDE

ʿAṣr-ı maʿārif-ḥaṣr-ı pādīşāhīde *Muḫṭıra-i Belāġat* ʿunvānıyla taḥrīr ve tertīb ėttiğim bu risāleciği mekteplerde tedrīse elverişli bir risāle olduğu cihetle değil, ʿilm-i belāġat taḥṣīli ile meşġūl olup ʿilm-i meẕkūrdan imtiḥān vėrecek ṭālibīn-i kirāmıñ taḥṣīl ėtdikleri ḳavāʿidi ḫāṭırlarına getirebilmeleri żımnında bir sühūlet olmaḳ üzre naẓar-gāh-ı ḳāriʾīne ʿarża cesāret ėttim. Eğer eṣer-i nāçīz tedrīse elverişli görülür ise ġāyet mücmel olaraḳ ḥāvī olduğu ḳavāʿidiñ ṭalebeye tevsīʿan tedrīsi muʿallimīn-i kirām ḥażerātına biʾl-ḫāṣṣa ricā olunur. *Ve biʾllāhiʾt-tevfīḳ*.

ʿAlī Naẓīmā

Tedrīsāt-ı İ‘dādiyye Kütüphānesi

(On Beşincisi)

Muḫṭıra-i Belāġat

Muḥarriri

‘Alī Naẓīmā

Ma‘ārif Neẓāret-i Celīlesiniñ Ruḫṣatıyla Ṭab‘ Olunmuşdur

Der-Sa‘ādet

Ḳaṣbar Maṭba‘ası-Bāb-ı ‘Ālī Cāddesinde Numara 25

Ṣāḥib ve Nāşiri: Kitapçı Ḳaṣbar

1308/1890

B'ismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

MEDḪAL

Kelime ki 'kendisinden bir ma'nā añlaşılan lafẓ'a ıṭlāḳ olunur üç ḳısma münḳasımdır: *Ḥarf* yāḫud *edāt*, *fi'l*, *ism*.

Eğer yalñızca ẕikr olunduğu ṣūretde müstaḳil bir ma'nāya delālet ėdemeyip kelimeler terkīb olunduğu vaḳit onları yek-dīgere rabṭ ve ma'nāsı o vaḳit ẓāhir olur ise **Ḥarf** ve tābir-i āḫerle **Edāt** dėnilir: *den*, *de*, *ce* ilḫ gibi.

Eğer yalñız ẕikr olunduğu ḥālde müstaḳil bir ma'nāya delālet ėder ve o ma'nā geçmiş, gelecek, şimdiki zamānlardan birine ta'alluḳ eyler ise o kelimeye **Fi'l** dėnir: *geldi*, *gelecek*, *geliyor* gibi.

Eğer müstaḳil bir ma'nāya delālet ėdip lākin ezmine-i meẕkūreden birine ta'alluḳu olmaz ise o maḳūle kelimeye de **İsim** dėnilir.[4]

Taḳsīm-i İsm

İsmiñ ma'nāsı ya vāḥid ya müte'addid olur. Ma'nā vāḥid olduğu ḥālde belli bir şey'e maḫṣūṣ olursa **'Alem** ve **Cüz'ī** dėnilir: *Mışır*, *Nīl* gibi.

Eğer belli bir şey'e maḫṣūṣ olmayıp birṭaḳım şey'leriñ her birisine ıṭlāḳ olunabilir ise **Cins**, **Mütevāṭī**, **Küllī** tesmiye olunur: *şehr*, *memleket*, *ırmaḳ* gibi.

Ma'nā müte'addid olduğu ṣūretde eğer isim, ma'ānī-i meẕkūreniñ yalñız birisine vaż' olunup mu'aḫḫaran o isti'māli terk ile evvelki ma'nāya münāsib bir ma'nāda isim olaraḳ isti'māl olunur ise oña **Menḳūl** dėnilir: *ḫanım ėli*, *ḳadın budu*, *ḳahve altı* gibi.

Eğer evvelki istiʿmāl terk olunmayaraḳ mübālaġa ve dīger bir nükte için başḳa bir maʿnāda istiʿmāl olunursa evvelki maʿnāya nisbetle **Ḥaḳīḳat**, ikinci maʿnāya nisbetle **Mecāz** dènilir: *Bağrı yufḳa, ḳafası ḳalın*, *eli açıḳ* gibi. Bu ṣūretde maʿnā-yı aṣlī ile ikinci maʿnānıñ arasında münāsebet bir müşābehetten olursa **İstiʿāre** tesmiye olunur: *yaḳası açılmadıḳ söz* gibi.

Müşābehet olmayıp dīger bir münāsebet olursa **Mecāz-ı mürsel** nāmı vèrilir: *Dili ṭatlı*, *başıñ ṣağ olsun* gibi.[5]

Eğer evvelki maʿnā terk olunup oña münāsebeti olmayan dīger bir maʿnāda istiʿmāl olunursa **Mürtecel** dènilir. *ṭursun* gibi.

Eğer maʿnā müteʿaddid olduğu gibi vaż'da taʿaddüd èderse maʿānī-i müteʿaddideniñ her birine nisbetle **Mücmel** ve ʿumūmuna nisbetle **Müşterek** dènilir: *göz*, *yüz* gibi.

İki lafẓ yek-dīgere ṣādıḳ olduğu şey'leriñ kāffesine ṣādıḳ olursa her birine dīgeriniñ **Müterādifi** ve ikisine **Lafẓeyn-i müterādifeyn** dènilir: *bıḳmaḳ*, *uṣānmaḳ* gibi.

Eğer yek-dīgeriniñ ṣādıḳ olduğu şey'leriñ hīç birine ṣādıḳ olmazsa her birine **Mütebāyin** ve ikisine **Lafẓeyn-i mütebāyineyn** tesmiye olunur: *ḳalem*, *mürekkeb* gibi.

Eğer biri dīgeriniñ ṣādıḳ olduğu şey'leriñ cümlesine, dīgeri de öbürünüñ ṣādıḳ olduğu şey'leriñ baʿżına ṣādıḳ olursa evvelkisine **Eʿamm-ı muṭlaḳ** ve ikincisine **Eḫaṣṣ-ı mutlaḳ** dènilir: *kāğıd*, *taḳrīrlik* gibi.

Eğer her biri dīgeriniñ ṣādıḳ olduğu şeyleriñ baʿżına ṣādıḳ olur ve baʿżına ṣādıḳ olmazsa her birine **Eʿamm min vech**, **Eḫaṣṣ min vech** dènilir: *gümüş*, *yüzük* gibi.

Kelām ve İsnād

İki kelime bir yerde gelip bir ḥükmü müfīd olursa o kelimeleriñ mecmūʻuna **Kelām** ve müfīd olduḳları hükme de **İsnād** dėnilir. *Filān muḳtedirdir ondan istifāde ėt* gibi.

Kelāmıñ ḳā'iline ṣādıḳsın yāḫud kāẕibsin dėnilebilir ise **İḫbārī**, dėnilemez ise **İnşā'ī** dėnir.

İnşā'ī daḫi bir şey'iñ ẕihinde ḥuṣūlünü ṭalebden ʻibāret olursa **İstifhām**, ḫāricde ḥuṣūlünü ārzūya delālet ėder ise **Emr**, ḫāricde ʻadem-i ḥuṣūlünü ārzūya delālet ėder ise **Nehy** dėnilir; ṭalebe delālet ėtmediği ṣūretde **Neẕr** ve **Ḳasem** gibi ḳısımlar ḥāṣıl olur.

İsnādda fiʻl aṣıl fāʻiline nisbet olunur ise **İsnād-ı ḥaḳīḳī**, aṣıl fāʻiline nisbet olunmayıp onuñ sebebi yāḫud mücāviri gibi bir şey'e nisbet olunur ise **İsnād-ı mecāzī** olur.

Şerā'iṭ-i Kelām

Şerā'iṭ-i kelām *ʻumūmiyye* ve *ḫuṣūṣiyye* isimleriyle ikiye ayrılır.

Şerā'iṭ-i ʻumūmiyye *vużūḥ*, *ḫālişıyyet*, *ḫuṣūṣiyyet*, *insicām* isimleriyle dört ḳısımdır.

Vużūḥ, söz zaḥmetsizce añlaşılmaḳ demektir ki bu da maʻānī-i mübheme, istiʻārāt-ı baʻīde, taḳdīm ü teʼḫīr, taṭvīl gibi dört şeyden ictināb ile olabilir.

Ḫālişıyyet, kelāmı doğru ifāde ėtmektir ki bunuñ için kelimāt-ı ecnebiyye bulunmamaḳ, kelimeler maʻnālarınıñ ḫilāfında bulunmamaḳ, şīve-i lisāna muḫālif olaraḳ terkīb ėdilmemek, ṣarf u naḥve muṭābıḳ olmaḳ gibi dört şey lāzımdır.

Ḫuṣūṣıyyet, kelime ḥasbe'l-istiʿmāl maḫṣūṣ olduḳları mevḳiʿde ḳullanılmaḳ dėmektir.

İnsicām, ṣuyun cereyānı gibi tekellümü külfetsiz olmaḳ ve istimāʿı sāmiʿaya leẕẕet vėrmektir ki bu da tenāfür-i ḥurūf u kelimāt bulunmamaḳ, kelimeleriñ terkīb ve tertībi lisānıñ istiʿmāl-i ṭabīʿiyyesine muvāfıḳ olmaḳ gibi üç şeyle ḥāṣıl olur.

Şerā'iṭ-i ḫuṣūṣıyye teblīġ, mertebe, tesliyet gibi ʿarżlardır ki kelām bu ʿarżlardan hangisi için sevḳ olunur ise oña muṭābıḳ ve muvāfıḳ olmalıdır.

Aḳsām-ı Kelām

Kelām *ʿādī*, *mütevassıṭ*, *ʿālī* isimleriyle üçe ayrılır.

Kelām-ı ʿādī, tezyīn ėdilmeksizin ṭabīʿatden sünūḥ ėttiği gibi söylenilen kelāmdır.

Kelām-ı ʿādīde *seẕācet*, *īcāz*, *ṣafvet* nāmlarıyla üç ṣıfat bulunur. **Seẕācet** sādelik ki taʿbīrātıñ leyyin ve mülāyim olmasından ve nezāketiyle berāber ṭabīʿi bir ḥālde bulunmasından ʿibārettir.

Īcāz, muḫtaṣar bir ṣūretde yaʿnī tafṣīl ve taṭvīl olunmaḳsızın temhīd-i efkār ėtmektir.

Ṣafvet fikriñ ṣāfī ve sādeliğinden münbaʿiṯ bir ṣıfattır ki iḫtiyārī olmayıp ṭabīʿīdir.

Kelām-ı mutavassıṭ tekellüfsüzce ve faḳaṭ ḳavāʿid-i lisāna ve ḳavānīn-i beyāna muṭābıḳ ṣūretde söylenilen kelāmdır.

Kelām-ı mutavassıṭda *ṣervet*, *riḳḳat*, *nezāket*, *ṭalāvet* isimleriyle dört ṣıfat bulunur.

Ṣervet efkārımızda taḫayyülāt-ı ṣedīde ve nikāt-ı mü'eṣṣireniñ ḥüsn-i imtizācıdır.

Riḳḳat muḳayyed olduğu ma'nā mā'-i muḳaṭṭar gibi laṭīf ve nāzenīn olmaḳ demektir.

Nezāket edeb ve terbiyeye muvāfıḳ bir ṣūretde bulunmaḳ demektir.

Ṭalāvet kelāmda şeṭāret ve ḥiddetiñ ictimā'ı demektir.

Kelām-ı 'ālī efkār ve taḫayyülātıñ 'aẓamet ve salṭanatını gösteren kelāmdır. Kelām-ı 'ālīde bulunan ṣıfāt *şiddet*, *iḥtişām*, *'ulviyyet*tir.

Şiddet az kelime ile fikri ḳuvvet ve ḥiddetle ifāde ėtmektir.

İḥtişām sözde 'aẓamet bulunmaḳtır.

'Ulviyyet vüs'at ve 'aẓamet ve rif'at ile ifāde olunmaḳtır.

Belāġat-ı Kelām İçin Şerā'iṭ

Belāġat-ı kelām için şerā'iṭiñ bir ṭaḳımı elfāẓa dā'ir ve bir ṭaḳımı ma'ānīye müte'alliḳtir.

Elfāẓa dā'ir olanlar şunlardır:

1) Birincisi, kelimāt-ı ġarībe olmamaḳtır: *Maṣāyid-i ṣayyād*, *kisā-yı zühhād*, *ridā-yı naḳdī* illḫ gibi.

İkincisi, lisān-ı evbāşa maḫṣūṣ olan elfāẓ-ı mübteẓele ḳullanılmamaḳ.

Üçüncüsü, bilā-münāsebet ıṣṭılāḥāṭ-ı fenniyye derc ėdilmemek. Miṣāl: "...Avrupaya yayıldı ve zevāyā-ı müşelleşe-

i vāḳıʿanıñ nisbet-i ṣaḥīḥa ile aʿẓam-ı ażlāʿı olan żalʿ-ı ṣāliṣ”..ilḫ gibi.

Dördüncüsü, selāset olmalı ki kelāmıñ lisān üzre cereyānını iḳtiżā ėden keyfiyyet dėmektir:

“Bu belde-i dilārā ʿālemiñ iḳlīm-i iʿtidāline zīnet vėrmiş bir mevḳiʿ-i müsteṣnādır ki naẓar-ı imʿān ile baḳılsa bir yėrde miṣāli görülmez meger ki leṭāfet-i ʿālem-firībini temāşā ėden züvvārınıñ dīde-i taḥassüründe ḳalan ʿaks-i bī-miṣālīdir.” Miṣālinde olduğu gibi.

Tenbīh: Muḫill-i selāset (ḥ, ḫ, ṣ, ż, ʿayn, ġ, f, ḳ, h) ḥarfleriniñ kelime-i vāḥidede ictimāʿı ve bir de bir cinsten olan iki ḥarfiñ birincisi sākin olaraḳ bir yėrde bulunmasıdır: *Ḥaleb balı*; *Bunu yapan Aḥmet*’ti. Miṣāllerinde olduğu gibi.

Beşincisi, kelāmda cezālet yaʿnī mehābet ve dehşet olmaḳdır. Ḥarb ü veġāda ve taḫfīf ü tehdīd īcāb eden yėrlerde söylenilecek kelām için bu ṣıfat lāzımdır. Kelāmda cezālet bulunmaḳ için şu (ḫ, ṣ, ż, ṭ, ẓ, ʿayn, ḳ), (a/e, b, t, c, d, k) ḥarflerden çoḳça bulunmalıdır: *ʿAẓamet*, *dehşet* ilḫ gibi.

Altıncısı leṭāfettir ki kelām söylenir iken ḥāṣıl olan ṣadāsı nāzik ve mülāyim olmaḳtır.

10 Miṣāl

Ben mi sāḳī olayım bezme ṭururken sevdiğim
Böyle sīmīn sāḳlar billūr bāzūlarla sen

Nedīm dīvānı bütün bu ḳabīldendir.

§

Kelāmıñ ḥāvī olduğu cümlelere **Fıḳra** dėnilir; bunlarda bulunan kelimeler muḳābilindeki kelimeler ile muvāzin bu-

lunmalı, fıḳra-i ṣāniyye fıḳra-i ūlāya müsāvī yāḫud ondan birāz uzunca olmalı, keẕālik fıḳralardaki kelimeler ikiden sekize ḳadar olup nihāyet on ikiyi tecāvüz ėtmemeli, bir de fıḳra hāngisinde leṭāfet varsa evvel taḳdīm ėdilmeli ve fıḳraların nihāyetinde bulunan kelimeler yek-dīgerine vezince müsāvī olmalıdır. Böyle olduğu ya'nī nihāyetde bulunan kelimeler yek-dīgerine vezince müsāvī bulunduğu taḳdīrde oña **Seci'** dėnilir.

Eğer fıḳralardaki kelimelerin her biri muḳābilinde bulunan kelimeler ile hem vezin ve hem ṣoñ ḥarf ya'nī ḥarf-i revīde müttefiḳ olurlar ise oña **Tarṣī'** tesmiye olunur.

Miṣāl

"Devletiñ berren i'lām-ı ḥaşmetini i'lā ve baḥren iḥkām-ı saṭvetini icrā ..."ilḫ.

Ma'ānīye müte'alliḳ bulunanları bunlardır:

Birincisi, elfāẓı ma'nāya tābi' ḳılmalı ya'nī evvelen ma'nāyı bulup ṣoñra onu ifādeye münāsib olacaḳ elfāẓ aramalıdır ki ḥüsn-i īfāya muḳtedir olan kimseleri iş başına getirmeye beñzesin.

İkincisi, yuḳarıdakiniñ 'aksi olaraḳ ma'nāyı elfāẓa uydurmaya ḳalḳışmayıp ya'nī birṭaḳım bī-ma'nā elfāẓ u terākībi cem' ėdip ba'dehu onlara ma'nā aramaya uğraşmamalıdır.

İşte münşī olmaḳ isteyen ẕāt beyān ėdilen ve ėdilecek olan şerā'iṭa ba'de'l-vuḳūf naẓm u neṯre dā'ir bir çoḳ āṯār-ı belīġayı ḥıfẓ ėtmeli ve destgāh-ı ṭabī'atında terākīb-i büleġādan bir ḫayli örnekler daḫi maḥfūẓ bulunmalıdır.

Ḥaḳīḳat, Mecāz, Kināye, Teşbīh

Bir kelime maʿnā-yı aṣlīsinde istiʿmāl olunur si oña **Ḥaḳīḳat**, maʿnā-yı aṣlīsine münāsib dīger maʿnāda istiʿmāl olunup maʿnā-yı aṣlīsi murād olunamayacağını müşʿir bir ḳarīne de bulunur ise oña **Mecāz** ve eğer ḳarīne-i meẕkūre bulunmaz ise oña **Kināye** dėnir. Mecāz ve ḥaḳīḳat ʿavāmıñ ḍarb-ı meṡel olaraḳ söyledikleri şeylerdir ki ekṡeri kināyedir.

Emṡile

ʿĀrife bir gül yeter; *Ayağıñı yorganıña göre uzat*; *Öp babanıñ elini*.

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī arasındaki münāsebete **ʿAlāḳa** dėnilir ki fī'l-aṣl ʿilişik' maʿnāsınadır; eğer ʿalāḳa maʿnā-yı mecāzīniñ maʿnā-yı ḥaḳīḳīye beñzemesinden ʿibāret ise bu yolda olan mecāza **İstiʿāre** nāmı vėrilir.

1⃣2⃣ Mıṣraʿ: *Buldum ol māhı gökte ararken yerde*

Eğer ʿalāḳa maʿnā-yı mecāzīniñ maʿnā-yı ḥaḳīḳīye beñzemesinden ʿibāret olmaz ise bu ḳabīlden olan mecāzlara **Mecāz-ı mürsel** tesmiye olunur. Mecāz-ı mürseliñ bir çoḳ ʿalāḳaları vardır:

Birincisi, ẕikr-i cüz' irāde-i küll yaʿnī bir cüz'ü ẕikr ėdip onuñ mecmūʿunu murād ėtmektir: *Başıñ ṣağ olsun* gibi.

İkincisi, ẕikr-i küll irāde-i cüz' yaʿnī bir şey'i ẕikr ėdip onuñ cüz'ünü murād ėtmektir: *Ḥicāz'dan geliyor* gibi.

Üçüncüsü, maṣdariyyet yaʿnī bir şey'i ẕikr ėdip ondan ṣudūr ėden fiʿli murād ėtmektir: *Eliñden geleni gėri ḳoyma* gibi.

Dördüncüsü, ẕikr-i maḥal irāde-i ḥāl yaʿnī bir şey'i ẕikr edip derūnunda olan şey'i murād ėtmektir: *Bāb-ı ʿālī ḳarār vėrdi*; *Destiyi döktü*.

Beşincisi, ẕikr-i ḥāl irāde-i maḥall. Meṣelā, *Ḳahveye gitmiş idi* gibi ki 'ḳahve pişen maḥalle' dėmektir.

Altıncısı, ẕikr-i sebeb irāde-i müsebbeb yaʿnī bir şey'i ẕikr ėdip onuñla ḥāṣıl olan dīger bir şey'i murād ėtmektir. Meṣelā, erbāb-ı zirāʿatiñ yağmura *Altın yağıyor* dėmeleri gibi ki yağmur ḥāṣılātıñ feyż ü bereketine ve bu da fürūḫt olunaraḳ bir ḫayli aḳçanıñ ḥuṣūle bāʿiṣ olacağından bi'l-āḫere *yağmur altın*a sebeb olmuş olur.

Yedincisi, ẕikr-i müsebbeb irāde-i sebeb ki bir şey'i ẕikr ėdip oña sebeb olan dīğer bir şey'i murād ėtmektir. Meṣelā, *Raḥmet yağıyor* dėdiğimizde *raḥmet*e *yağmur* dėnilmesi gibi.

Sekizincisi, kevn-i lāḥiḳ ki bir şey'i ṣoñra olacağıñ ismiyle ẕikr etmektir: *Şerbet eziyor* gibi.

Doḳuzuncusu, kevn-i sābıḳ ki bir şey'i muḳaddem olduğu isim ile ẕikr etmektir. Meṣelā, örülmüş ḳapıya *ḳapı* dėnildiği gibi.

Onuncusu, ẕikr-i lāzım irāde-i melzūm. Meṣelā, *Bu gün çoḳ yoruldum* dėyip 'çoḳ söyledim' maʿnāsını murād ėtmektir.

On birincisi, ẕikr-i melzūm irāde lāzım. Meṣelā, *Ṣabāḥtan beri bir şey yemedim* deyip acıḳmamayı murād ėtmektir.

On ikincisi, ẕikr-i muṭlaḳ irāde-i muḳayyed. Meṣelā, *Ḳurşun attım* deyip tüfek ile atmayı murad etmektir.

On üçüncüsü, ẕikr-i muḳayyed irāde-i muṭlaḳ. Meṣelā *Ana ḳuzusu* deyip *yavrusu* demeyi murād ėtmektir.

On dördüncüsü, ẕikr-i ʿāmm irāde-i ḫāṣ. Meṣelā, *Ḥayvānı ḥāżır ėdiñ* deyip atı murād ėtmektir.

On beşincisi, ẕikr-i ḫāṣ irāde-i ʿām. Meṣelā müteʿaddid ḫidmetkārlar var iken, *Süleyman'a söyle manġalı getirsin* deyip onlardan birini murād ėtmektir.

Ma‘nā-yı ḥaḳīḳī ile ma‘nā-yı mecāzī arasındaki ‘alāḳa müşābehet ya‘nī bunlarıñ yek-dīgerine beñzemesinden ‘ibāret olursa oña **İsti‘āre** dėnildiği yuḳarıda ma‘lūm olmuştur.

İsti‘āre dört ḳısımdır:

Birincisi, yalñız müşebbehün bihi meẕkūr olan isti‘āreye **İsti‘āre-i muṣarraḥa** dėnir. Meṣelā, *O ne tilkidir bilir misin?* dėyip ‘ne ḥīle-kārdır’ dėmeyi murād ėttiğimiz gibi.

İkincisi, yalñız müşebbehi ẕikr olanan isti‘āreye **İsti‘āre-i mekniyye** dėnir, faḳaṭ bu isti‘āre-i mekniyyede müşebbehün bihiñ evṣāfından bir şey müşebbehe nisbet olunmaḳ lāzımdır: *Yaḳası açılmadıḳ söz* miṣālinde olduğu gibi.

Üçüncüsü, **İsti‘āre-i temṯīliyye** olup bunda da ‘aynıyla isti‘āre-i muṣarraḥada olduğu gibi yalñız müşebbehün bih ẕikr olunur; faḳaṭ isti‘āre-i muṣarraḥada müşebbehün bih müfred ve isti‘āre-i temṯīliyyede umūr-ı ‘adīdeden mürekkeb olur: *Yorganıña göre ayağıñı uzat* miṣālinde olduğu gibi.

Miṣāl-i Dīger

Aṣlı yoḳdur bilürem va‘de-i vaṣl-ı deheniñ
Nāfile bal çalıp ağzıma yalandırdı beni

Dördüncüsü, **İsti‘āre-i taḫyīliyye**’dir ki bunda daḫi isti‘āre-i muṣarraḥada olduğu gibi yalñız müşebbehün bih ẕikr olunur, faḳaṭ isti‘āre-i mekniyye ile berāber 15bulunur. Yuḳarıda ẕikr olunan *yaḳası açılmadıḳ söz* miṣāli gibi ki ‘işitilmemiş söz’ dėmektir.

İstiʿāre-i muṣarraḥa daḫi *müraşşaḥa*, *mücerrede*, *muṭlaḳa* isimleriyle üç ḳısımdır. Müşebbehün bihe münāsib olan şey ẕikr olunursa istiʿāre **İstiʿāre-i müraşşaḥa** olur: *Siziñ ḳaz tüyü tüsü dökmüş*.

Müşebbehe münāsib bir şey ẕikr olunursa istiʿāre **İstiʿāre-i mücerrede** olur: *O öküz de münāsebetsiz söylemeye başladı*.

Ne müşebbehe ve ne müşebbehün bihe münāsib bir şey ẕikr olunmazsa istiʿāre, **İstiʿāre-i muṭlaḳa** olur: *Zamānıñ Eflāṭūn'u* gibi.

Seciʿ

Fıḳraларıñ ṣoñundaki kelimelere **Fāṣıla** ve fāṣılalarıñ ṣoñ ḥarfleriniñ bir olmasına **Seciʿ**ve böyle kelāma **Müsecca'** dėnilir.

Seciʿ üç ḳısımdır:

Birincisi, fāṣılalar hem vezin, hem ʿaded-i ḥurūf, hem ḥarf-i revī yaʿnī ṣoñ ḥarfte muvāfıḳ olursa oña **Seciʿ-i muvāzī** dėnir.

Miṣāl

"Münşī-i deryā-yı faẓl u *ʿirfān* ve menbaʿ-ı ʿummān-ı ʿilm ü *īḳān*."

Dīger

"Buḫār-ı sürūr muḳa"ar-ı dimāğa *ṣuʿūd* ve kesb-i ruṭūbet ile rāh-ı çeşmden *vürūd*..."ilḫ.

İkincisi, fāṣılalar yalñız ḥarf-i revīde tevāfuḳ ėder ise oña **Seciʿ-i muṭarraf** dėnir.

Miṣāl

"Aḳṣā-yı maḳāṣıd-ı *iḳbāl* ve müntehā-yı merātib-i cāh *u celāl*..."

Üçüncüsü, fāṣılalar yalñız vezinde tevāfuḳ ėderse oña **Seci'-i mütevāzin** denir.

Miṣāl

"Maḫzen-i maḥāmid-i *evṣāf* ve maṣdar-ı mekārim-i *aḫlāḳ* olan..."

Cinās

Ma'nāları başḳa başḳa olan iki kelimeniñ söylenişte biri birine beñzemesidir.

Envā'-ı meşhūresi şunlardır:

Birincisi, **Cinās-ı tām**'dır ki ḥarfleri nev', 'aded, tertīb, hey'ette tevāfuḳ ėdendir.

Miṣāl

Meclis-i erbāb-ı dil bir laḥẓa sensiz olmasın
Ḥürmetiñ inkār ėden 'ālemde ḥürmet bulmasın

İkincisi, **Cinās-ı muḥarref**'dir ki ḥarfleri 'aded, nev', tertībde muvāfıḳ olup yalñız hey'ette muḫālif olandır.

Miṣāl: *Ḥalḳ-ḫalḳ*, *ṭāhir-ẓāhir*.

Üçüncüsü, **Cinās-ı nāḳıṣ**'tır ki ḥarfleri nev', hey'et, tertībde muvāfıḳ 'aded-i ḥurūfta muḫālif olandır.

17 Miṣāl: *Kātib-i mekātib-i rüşdiyye ve sā'il-i mesā'il-i müşkile*.

Dördüncüsü, **İʿnāt**'dır ki ḥarf-i revīniñ üst ṭarafında bulunan ḥarflerin de muvāfıḳ olmasından ʿibārettir.

Miṣāl

"Cevāhir-i esrār-ı Ḳur'āniyye ve ẓevāhir-i envāʿ-ı Furḳāniyye berāʿa-ı kitābet ve berā'e-i ḫiṭābet ile münteşir olmuştur."

Beşincisi, **Muvāzene**'dir ki fāṣılalarıñ vezin cihetiyle biri birine muvāfaḳatıdır.

Miṣāl

Āsumān-ı mülke re'yi āfitāb-ı bī-zevāl
Gülsitān-ı dehre luṭfu nev-bahār-ı bī-ḫazān

Altıncısı, **Reddü'l-ʿacüz ʿale'ṣ-ṣadr**'dır ki fıḳranıñ yāḫud mıṣraʿıñ evvelindeki kelimeyi ṣoñunda daḫi ẕikr etmektir.

Miṣāl

Dāġ-ı nevdir ḳurṣ-ı māh üzre kelef ẓanneyleme
Eyledi ḥüsni sipihri dāġ-ber-bālā-yı dāġ

Dīger

Azdır ebediyyen ağlasañ az
Azdır ne ḳadar te'ellüm ėtseñ

Evlādıñ için teverrüm ėtseñ
Maḥşerde de nāle eyleseñ az

18 Muṭābaḳat

Buña **Ṭıbāḳ**, **Muḳābele**, **Teżād** daḫi dėnir ki maʿnāları yek-dīgere muḳābil olan kelimeleri kelāmda cemʿ ėtmekten ʿibārettir.

Miṣāl

"Allah'tan ḳorḳ yalan söyleme, ḫalḳtan ḳorḳma ṭoğru söyle."

Dīger

Şerḥ-i aḥvālim saña meste naṣīḥat gibi telḫ
Telḫ güftārıñ baña maḥmūra sāġar tek leẕīẕ

Mürā'āt-ı Naẓīr

Ki buña **Tenāsüb** de dėnir; yek-dīgerine münāsib olan şeyleri bir arada ẕikr ėtmektir.

Miṣāl

Bir siyeh-rūyum ki ṭutmuş şöhretim dünyā yüzün
Var mı farḳ ey ḥāl-i hindū sen dėmektir ben dėmek

Īhām-ı Tenāsüb

Birṭaḳım elfāẕ-ı müşterekeniñ cem' ėdilmesidir ki murād olunan ma'nālarıñ arasında münāsebet yoḳ ise de orada maḳṣūd olmayan dīger ma'nālar arasında münāsebet bulunur.

Miṣāl

Rūzgārı ėtdi ser-gerdān ḥaffāf-zādemiz
Mest iken yan çizmede şeyṭāna çarıḳ giydirir

Leff ü Neşr

Birḳaç şeyi muḳaddem ẕikr ėdip şoñra her birerlerine müte'alliḳ olan şeyleri beyān ėtmektir.

Eğer ikinci defʿa ẕikr olunan şeyler muḳaddemki tertīb üzre ise oña **Leff ü neşr-i müretteb** değil ise, **Leff ü neşr-i müşevveş** dėnilir.

Leff ü neşr-i müretteb'e miṣāl

Bāġa gel ḳaddiñ ruḫuñ ḫāliñ görüp olsun ḫacil
Serv gülden gül ḳaranfilden ḳaranfil lāleden

Leff ü neşr-i müşevveş'e miṣāl

Tīġ-ı ġamze ḫançer-i ebrū nigāh-ı düzd-i yār
Çarpdı kesdi biçdi şehrāh-ı maḥabbetde dili

Miṣāl-i Dīger

"Ṣular, soḳaḳlar, meydānda çeşme, cā-be-cā maʿbedler ve heyākil ü ehrāmlar biri birinden ṣāf u metīn ve naẓīr ü rezīn ve raṣīn ü laṭīf olmaġla..."ilḫ.

Mu'āẒala-i Ma'nevīyye

Bir kelimeden iki maʿnā murād olunmaḳ ve bunları ṣaḥīḥ olacaḳ ṣūretde istiʿmāl ėtmektir.

20 **Miṣāl**

Bir yana küştigīr-i 'aşḳ-ı nigār bir yana āteş-i ġam-ı dildār
Bilmezem hangisiyle ṭutuşayım ve-ḳınā rabbenā 'aẕābe'n-nār

Tevrīye ve Īhām

Biri ḳarīb, vehleten ḫāṭıra gelir, dīgeri baʿīd, birāz te'emmülden ṣoñra añlaşılır, iki maʿnāya delālet ėden kelimeyi ẕikr ėdip maʿnā-yı baʿīdi murād ėtmektir.

Miṣāl

Bir deliḳanlı ḥarāmīdir dėyü ḥabs ėttiler
Aṣmadan ḳurtuldu ammā çoḳ ṣıḳılmıştır şarāb

Ma'nā-yı ḳarībe münāsib bir şey ẕikr olunursa **Tevriye-i muraşşaḥa** dėnilir.

Miṣāl

Büt-i nevresim namāza şeb ü rūz rāġıb olmuş
Bu ne dīndür Allah Allah büte secde vācib olmuş

Ma'nā-yı ḳarībe münāsib bir şey ẕikr olunmazsa **Tevriye-i mücerrede** dėnilir.

Miṣāl

Bezme ėy sāḳī yine bir ṭumṭurāḳ ėtmez misin
İş ayağa düşdü sen teşmīr-i sāḳ ėtmez misin

21

MÜBĀLAĠA

Bir keyfiyetiñ şiddet veyā ża'fı tezāyüd ėdip 'ādetā muḥāl derecesine yāḫud istib'ād olunacaḳ bir mertebeye vardıġını iddi'ā ėtmektir. Bu da üç türlüdür.

Birincisi, eğer iddi'ā olunan keyfiyet vāḳı' olmayıp ḥadd-i ẕātında mümkün ve aḥyānen vuḳū'da bulunur maḳūleden olursa oña **Teblīġ** dėnilir.

Miṣāl

Eyyām-ı zemistānda beni gerdiş-i devrān
Bir ḫāne-i vīrān-şüdeye eyledi mihmān

Mānend-i ḳafes ḫāneleri ḫāric-i ta'dād
Mānend-i felek saḳfı kevākible dıraḫşān

Ḥā'il olamaz saḳfı temāşā-yı sipihre
Dīvārı değil reh-güẕeri māniʿ-i seyrān

İkincisi, eğer mümkün olur velākin bir nevʿi görülmemiş bulunursa oña **İġrāḳ** tesmiye olunur.

Miṣāl

"Bir para için doḳuz ṭaḳlaḳ ḳılar."

Bir bāde ki sensiz içerim bezm-i belāda
Ḫūn-āb olur elbette aḳar dīdelerimden

Üçüncüsü, eğer vuḳūʿu değil imkānı bile olmazsa oña **Ġulüv** dènilir.

Miṣāl

22 *Bir neş'e var ki dilde ṣu içsem şarāb olur*
Bir tāb var ki lücceye baḳsam serāb olur

Ġulüvv'üñ maḳbūl olan nevʿleri şunlardır:

1. Bir ḫayāl-i laṭīfi taṣvīr èder (Nedīm'iñ mübālaġaları-nıñ çoğu bu ḳabīldendir).

Miṣāl

Lebleriñ mecrūḥ olur dendān-ı sīn-i būseden

Dīger

Dèdi ey ḫaste-i hicrān saña dermān ağlar

2. Hezl ve tuḥaflığı müfīd olur. Miṣāl:

Seyri seyr èt sirkeye döndü şarāb-ı köhne-sār
Ẓannım ol bir haftaya varmaz hemān engūr olur

Ḥüsn-i Ta'līl

Bir keyfiyyetiñ sebeb-i ḥaḳīḳīsini bıraḳıp leṭāfeti ḥāvī dīger bir sebeb göstermektir ki iki türlüdür.

1. Keyfiyyet umūr-ı vāḳı'adan olaraḳ oña ṣā'irāne bir sebeb iddi'ā etmektir.

Miṣāl

Lükneti var ṣanma onu bī-vuḳūf
Ayrılamaz ṭatlı dilinden ḥurūf

Dīger

Değil ḥāl-i siyeh ol mehveşiñ gird-i dehānından
Dil-āzār olduğıyçün dāye-i ḳudret büber ḳoymuş

2. Vāḳı' olmayan bir keyfiyyeti iddi'ā ve oña bir de sebeb göstermektir.

Miṣāl

Ḫayāliñ düşde görmek ārzū-yı dīde-i cāndır
Göz açmaḳ ḫ^{v}ābdan her ṣubḥ-dem düşvārdır sensiz

İrsāl-i Meṣel

Bir ḥükmü iddi'ā ve onuñ naẓīrini şāhid maḳāmında ẕikr ve īrād ėtmektir.

Miṣāl

Kāse-i lebrīz-i faġfūr olsa da vėrmez ṣadā
Ṣervet efzāyiş bulunca aġniyā ḥissetlenir

Dīger

Nīk ü bed her vaṣf olur bir ẕāta nisbetle kemāl
Doğruluḳ nāvekde ḥoştur eğrilik şemşīrde

Cem‘

İki yāḫud daha ziyāde şeyleri bir ḥükümde birleştirmektir.

Miṣāl

Ser-i mū farḳ yoḳdur beynimizde zülf-i dilberle
Siyeh-baḫtız perīşān-rūzgārız ḫāne-berdūşuz

Tefrīḳ

Bir şey’i dīgeriniñ ġayrı olduğunu beyān ėtmektir.

Miṣāl

Dest ü ṭab‘ın ebr ü deryādır dėyen ġāfilleriñ
Dā’imā mażmūn-ı fikri böyle bī-ma‘nā mıdır

Baḥr ėder mi kā’inātı ġarḳ-ı emvāc-ı kerem
Ebr ise dā’im cevāhir-pāş u gevher-zā mıdır

Cem‘ Ma‘a’t-tefrīḳ

Bir şeyi cem‘ ėttikten ṣoñra başḳa başḳa olduğunu beyān ėtmektir.

Miṣāl

Dāne-i fülfül siyāh u ḫāl-i meh-rūyān siyāh
Her dü-dil-sūzend ammā īn kucā vü ān kucā

Taḳsīm

Müte‘addid şeyleri ẕikr ėdip ba‘dehu her birisini başḳa başḳa ṣıfatlarla tavṣīf ėtmektir.

Miṣāl

Ṣıfat-ı Ḥażret-i Ḥüseyn ü Ḥasen
Cümle-i kā’inātadur rūşen

25 *O biri naḳd-i pāk-i Muṣṭafavī*
Bu biri nūr-ı çeşm-i Murtażavī

O biri bedr-i āsumān-ı kemāl
Bu biri serv-i cūy-ı yār-ı cemāl

İḲTİBĀS

Mütekellim murādını İżāḥ u te'kīd ü tenvīr için āyāt-ı kerīme ve eḥādīṣ-i şerīfeden olduğunu iş'ār ėtmeyerek kelāmına bir şey derc ėtmektir.

Miṣāl

Besdir erbāb-ı fikrete bu ḫiṭāb
Fe't-teḳu'llāhe yā ulü'l-elbāb

Ḳıl hüva'llāh ile dili memlū
Elleẕī lā ilāhe illā hū

TA'RĪŻ

Maḳṣūd olan şey'e delālet ėtmek üzre şey'-i ġayr-ı maḳṣūdu ẕikr ėtmektir.

Miṣāl

Bahāristān u Bustān u Gülistān
Yetişmez mi ne lāzım Sünbülistān

26 **UṢŪL-İ Şİ'R**

1.

Fa'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Olmayınca tā nüvişte fihris-i taḳdīrde
Maṭlab u maḳṣad bulunmaz nüsḫa-i tedbīrde

2.

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

Yārab hemīşe luṭfuñu ėt reh-nümā baña
Gösterme ol ṭarīḳı ki yetmez saña baña

3.

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Ne sendendir ne bendendir ne çarḫ-ı kīneverdendir
Bu derd-i ser ḫumār-ı neş'e-i cām-ı ḳaderdendir

4.

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Ne ḳırarsın ikide birde benim ḫāṭırımı
Göñül ey ṭıfl-ı ziyānkār oyuncaḳ değil a

5.

Mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

Sükūtu bilmediğinden değil edebdendir
Eğerçi söylemez ammā neler bilir ʿāşıḳ

6.

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

Ḫoş geldi baña mey-kedeniñ āb u hevāsı
V'allāhi güzel yerde yapılmış yıḳılası

7.

Müfteʿilün müfteʿilün fāʿilün

At güzelim mihr-i ruḫuñdan niḳāb
Çıḳ ki temāşāya çıḳa āfitāb

8.

Fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün

Cihān içre her fitne kim ola ḥādiṯ
Oña serv-ḳaddiñdir elbette bā‘iṯ

9.

Fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūl

Bu hem-ṭarḥ-ı beyt-i Züleyḫā değil
Onuñ gördüğü ḫ^{v}āb u ḫulyā değil

28

10.

Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

Kendi kendimden olmuşum bīzār
Dil-i bī-tāb ne idigin bilmem

11.

Müstef‘ilün fe‘ūlün müstef‘ilün fe‘ūlün

Ferhāda ẕevḳ-ı ṣūret Mecnūn’a seyr-i ṣaḥrā
Bir rāḥat içre herkes ancaḳ benim belāda

12.

Müfte‘ilün fā‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün

Çāk görüp göğsümü ḳılma ‘ilācıñ ṭabīb
Żāyi‘ olur merhemiñ bende biter yāre yoḳ

13.

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün

Sitemiñ gerçi yamandır onu terk eyleme bi’llāh
Ki teġāfül sitemiñden daḥi elbette beterdir

14.

Mütefāʿilün feʿūlün mütefāʿilün feʿūlün

O nihāl-i bāġ-ı ʿişve saña da ėder temāyül
A göñül ne āh ėdersin buña rūzgār dėrler

15.

Fāʿilātün feʿilātün fāʿlün

Sen de bār olma ṣabā şemʿimize
Ṣıḳlet-i perr-i meges besdir bes

16.

Mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

Her ḫilḳate gerçi bir sebeb var
Āyā sebebi kim ėtdi ıẓhār

17.

Mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

Aġyāra gücenmiş yār ʿafvına düşüp yalvar
Aʿdāya mürüvvetde bir başḳa ṣafā vardır

18.

Müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün

Ne cāme var ne pīrehen serve ṣarılmış yāsemen
Gül ṭaşra düşmüş perdeden açmış girībānın yine

19.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Añla kim daʿvā değildir kār-ı ʿaşḳ
Deştden Mecnūn'a Leylā'dır ġaraż

20.

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

Veliyy-i ni'metim sensin penāhım
Benim yoḳ başḳa bāb-ı dād-ḫᵛāhım

21.

Müstef'ilātün müstef'ilātün

Zāhid o meh-veş bir nūrdur kim
Büttür dėmezsin īmān ėdersin

22.

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilātün

Ne dil olaydı ne dilber ne ibtliāmız olaydı
Ne āşinālıḳ ėdeydik ne āşināmız olaydı

23.

Müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün

Vaḳti olur mu tevbeniñ böyle zamānda bā-ḫuṣūṣ
Sāḳī-i şīvekār ola mevsim-i nev-bahār ola

ḲĀFİYE

Beyitleriñ ṣoñunda tekerrür ėden ḥarfe **Ḳāfiye** dėnir.

Miṣāl

Öyle müsteṣnā güzelsin kim saña yoḳtur bedel
Senden ėy cān munḳaṭı‘ ḳılmaz beni illā ecel

Ḳāfiye üç türlüdür:

Birincisi, **Ḳāfiye-i mücerrede**’dir ki ḳāfiye olan ḥarfiñ mā-ḳabli yāḫud üst ṭarafı müteḥarrik olur ve o ḥarekeye **Tevcīh** dėnilir. Ḥarf-i ḳāfiye değişmeyerek tekerrürü lāzım olduğu gibi *tevcīh* dėnilen ḥarekeniñ de tebeddül ėtmeyerek ya‘nī beytiñ birinde fetḥa ise dīgerlerinde de fetḥa ilḫ... olaraḳ tekerrürü lāzımdır. V’el-ḥāṣıl ḥarekeniñ ṣāḥibi olan ḥarf ister tekerrür ėtsin ister ėtmesin ve bundan başḳa daha yuḳarısınıñ ḥarekesi ister müttaḥid olsun ister olmasın ḳāfiye-i mücerrededе bir ḥarf ve bir ḥareke tekerrür ėdecektir. *ḥacer-şecer*, gezer-*keder*, *gül-mül* miṣāllerinde olduğu gibi.

Miṣāl

Mesken ėy bülbül saña geh şāḫ-ı güldür geh ḳafes
Nice ‘āşıḳsın ki āhıñdan ṭutuşmaz ḫ^{v}ār u ḥes

Tenbīh: Ba‘żen eş‘ār-ı ‘Arab’da *tevcīh* dėnilen ḥarekeye ri‘āyet ėdilmeyerek *ruteb-kütüb* gibi kelimeleriñ biri birine ḳāfiye ėdildiği görülüyor ammā ‘Acem ve Türk eş‘ārında yoḳtur.

İkincisi, **Ḳāfiye-i Müreddefe**’dir ki ḳāfiyeniñ üstünde ḥurūf-ı med ya‘nī sākin olaraḳ *vāv*, *elif*, *yā* ḥarflerinden biri bulunur ve vāvıñ üstü *mażmūm*, elifiñ *meftūḥ*, yānıñ *meksūr* olur. Bu ḥarflere **Redīf** denilir ve üst ṭarafındaki

ḥarekelere de **Ḥaẕv** tesmiye olunur. Bu ḥālde ḳāfiye-i müreddefe de tekerrürü lāzım iki ḥarf yaʿnī ḳāfiye ve redīf ile bir ḥareke yaʿnī ḥaẕvdir: *meʾmūr-maʿẕūr*, *mekān-zamān*, *çīn-kīn* miṣāllerinde olduğu gibi.

Miṣāl

Kitāb-ı ʿālemiñ evrāḳıdır ebʿād-ı nā-maḥdūd
Süṭūr-ı ḥādiṣāt-ı dehrdir āṣār-ı nā-maʿdūd

Dīger

At güzelim mihr-i ruḫuñdan niḳāb
Çıḳ ki temāşāya çıḳa āfitāb

Dīger

Reh-rev-i ʿirfāna besdir sāġar u sāḳī delīl
Kim meh ü ḫurşīdden ḳılmış temennāsın Ḫalīl

Üçüncüsü, **Ḳāfiye-i muḳayyede**'dir ki ḥarf-i ḳāfiyeniñ üstünde *vāv*, *elif*, *yā* ḥarfleriniñ ġayrı dīger bir sākin ḥarf bulunur ki bu ḥarfe **Ḳayd** dènir; yāḫud ḥurūf-ı meẕkūreden biri bulunur ve faḳaṭ üst ṭarafındaki ḥareke yuḳarıda beyān olunduğu vechile olmaz ve meṣelā vāv sākin mā-ḳabli mażmūm olmaz da meftūḥ veyā meksūr bulunur. *Ḳayd*ıñ yuḳarısındaki ḥarekeye de **Ḥaẕv** dènilir; bu ḥālde *ḳāfiye-i muḳayyede* daḫi iki ḥarf yaʿnī *ḳāfiye* ve *ḳayd* ile bir ḥareke yaʿnī *ḥazv* ister; *kemend-bülend*, *ferd-merd*, miṣāllerinde olduğu gibi.

Miṣāl

Nāledendir ney gibi āvāze-i ʿaşḳıñ bülend
Nāle terkin ḳılmazam ney tek kesilsem bend bend

İḫṭār: **Ḳāfiye-i mü'essese** dènilir bir ḳāfiye daha vardır ki ḥarf-i ḳāfiyeniñ üzerindeki ḥarfiñ yuḳarısında bir elif-i

memdūde bulunur ve bu elife **Te'sīs** ve ara yerdeki ḥarfe **Daḫīl** ta'bīr olunur: *fāżıl-kāmil* miṣālinde olduğu gibi. Bu ḳāfiyede iki ḥarf ya'nī *ḳāfiye* ve *te'sīs* ile bir ḥarekeniñ ki *daḫīl*iñ ḥarekesidir tekerrür ėtmesi lāzımdır, miṣāl-i mezbūrda kesreniñ tekerrürü gibi. Bu *ḳāfiye-i mü'essese* eş'ār-ı 'Arab'a maḫṣūṣtur; şu'arā-yı 'Arab buña ri'āyet ėtmişler ise de 'Acem ve Türk şi'irlerinde ri'āyet şarṭ değildir ya'nī *cāhil-muḳbil* kelimeleri biri birine ḳāfiye olabilir.

Tetimme: Ḳāfiye olan ḥarften ṣoñra ba'zen bir kelime bulunur ki oña **Redīf** ve ba'żen de ba'zı edāt bulunup onlara da **Vaṣl** veyā **Şāygān** dėnilir; bunlar bulunduğu ṣūrette *redīf* ve *vaṣl*ıñ tekürrürü lāzımdır.

Redīfe Miṣāl

Āzādegān-ı ḳayd-ı emel ser-firāz olur
Nāz eylesin sipihre o kim bī-niyāz olur

34 **Şāygāna Miṣāl**

Uçurduḳ murġ-ı ḫ^{v}ābı ḥasretiñle çoḳ zamānlardır
Dü-çeşm-i ḫūn-feşānım şimdi ḥālī āşiyānlardır

Tenbīh: Ba'żen *ḳāfiye-i müceredede* ḥarf-i ḳāfiyeniñ ve *ḳāfiye-i müreddefede* redīfiñ ve *ḳāfiye-i muḳayyedede* ḳaydıñ mā-ḳabllerindeki ḥarflerle *ḳāfiye-i mü'essesede* daḫīl dėnilen ḥarfiñ de tekerrürüne **Lüzūm-ı mā-lā yelzem** ve **İ'nāt** dėnilir ki bu fevḳa'l-'āde laṭīf olur: *felek-melek*, *yamān-amān*, *semend-kemend* miṣāllerinde olduğu gibi.

Miṣāl

Yağmaya vėrdi ṣabrımı bir bī-amān amān
Oldu hevā-yı 'aşḳ-ıla ḥālim yamān amān

Baʿżen ḳāfiyeniñ bulunduğu kelimeniñ yarısı ve baʿżen ondan müştaḳ dīger bir kelime tekerrür ėder ki buña **Ḳāfiye-i müzdevice** dėnilir.

Miṣāl

Ėtdi ten-i nizārımı feryād u nāle nāl
Ḳaldım o rütbe żaʿf-ıla yoḳ irtiḥāle ḥāl

Dīger

Ebrūsu ṭāḳına nice ėtsin yemān yemīn
Miḥrāb-ı tīġa vażʿ ėdemez her cebān cebīn

35 Baʿżen ḳāfiye bulunan kelimeniñ mühmeli olan kelime maʿnīdār olaraḳ ẕikr olunur.

Miṣāl

Hilāliñ üzre eğ ser-pūşuñu şāhāne māhāne
O bir çifte ḳılıçtır çal onu Īrāne mīrāne

Kelām-ı menẓūmda cümlelere *fıḳra* dėnildiği gibi kelām-ı manẓūmda **Mıṣra‘** dėnilir. Mıṣraʿlarıñ ḳāfiyeleri bir olursa **Maṭla‘** ve olmazsa **Ḫaṣī** nāmı vėrilir.

Miṣāl

Ṭūṭī-i muʿcize-güyem ne dėsem lāf değil
Çerḫ-ile söyleşemem āyīnesi ṣāf değil

Ehl-i dildir dėyemem sīnesi ṣāf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek inṣāf değil

Bir maṭlaʿ ile dört yāḫud altı veyāḫud sekiz beyt-i ḫaṣīden terekküb ėden şiʿre **Ġazel** dėnir.

Ġazeller ekṣer vaṣf-ı ḫūbānı şāmil olur. Ġazeliñ ṣoñ beytine **Maḳṭaʿ** dėnilir. Dīger bir şāʿiriñ bir ġazeliniñ her

beyti üzerine üç mıṣra‘ ‘ilāve ėdilirse oña **Taḫmīs** tesmiye ėdilir; eğer ġazeliñ mıṣra‘ları arasına üç mıṣra‘ derc ėdilirse **Taḫmīs-i muṭarraf** nāmını alır.

36 Miṣāl

Çarḫ-ı nā-sāzıñ cihānda ṣanma bir Mecnūn’u var
Herkesiñ kendince bir dāġ-ı dil-i pür-ḫūnu var
Ṭurra-i Leylā-yı dehriñ ṣad-hezār meftūnu var

Ḳaysı yektā ṣanma dünyānıñ nice Mecnūn’u var
Milket-i ‘aşḳıñ kemāl-i vüs‘at-i ḫāmūnu var

Māye-i ḫüsrāndır āṣār-ı naḫvet ġāfile
Ḳaldı ḫod-bīnī yaraşmaz ṭab‘-ı erbāb-ı dile
Meskenet ‘arżıyla maḥviyyet gerektir kāmile

Lāf u da‘vā-yı enāniyyet ne lāzım ‘āḳıle
Herkesiñ ‘ālemde bir mā-fevḳi bir mā-dūnu var

Ṣoñ

KAYNAKLAR

ALÎ NAZÎMÂ, FAİK REŞAD: Mükemmel Osmanlı Lugatı: Haz. Necat BİRİNCİ, Kâzım YETİŞ, Fatih ANDI, Erol ÜLGEN, Nuri SAĞLAM, Ali Şükrü ÇORUK, Ankara 2002, XIV+874 s., *Türk Dil Kurumu Yayınları*: Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu yayınları Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Dizisi: 1, Eski Sözlükler Dizisi: 4.

ALÎ-ŞÎR NEVÂYÎ: *Mîzânu'l-Evzân* (Vezinlerin Terazisi): Hazırlayan Kemal ERASLAN, Ankara 1993, XIV+198 s., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 568, Alî-Şîr Nevâyî Külliyatı: 14.

ATAY, Hüseyin; ATAY, İbrahim; ATAY, Mustafa: *Arapça Türkçe Büyük Lûgat*: Ankara 1964, I-III, I. C. XXXII+1-510 s., II. C. 511-1166 s., III. C. 1-530 s., Bayrak Matbaası.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*: Yayına Hazırlayan: Aydın Sami GÜNEYÇAL, Yeniden Düzenlenmiş ve Genişletilmiş 11. Baskı, Ankara 1993, XIX+1195 s. Aydın Kitabevi Yayınları Sözlük Dizisi: 1.

KAHRAMAN, Âlim: "Nazîmâ"; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, 32. C. (el-*Müncid-Nesih*), 453-454. s.

MÜTERCİM ʿ ĀṢIM, Cenānīoğlu Aḥmed: *Tibyān-ı Nāfiʿ der Terceme-i Burhān-ı Ḳāṭıʿ*: (et-TEBRİZİ, Muḥammed Ḥüseyn b. Ḫalef: *Burhān-ı Ḳāṭıʿ*'dan tercüme). Mütercim Âsım Efendi: *Burhân-ı Katı*: Hazırlayanlar: Mürsel ÖZTÜRK-Derya ÖRS, Ankara 2000, XLIX+1197 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 733, Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi: 2.

REDHOUSE, Sir James W.: *A Turkish And English Lexicon/Kitāb-ı Maʿānī-i Lehce*: Constantinople 1890, XVI+2224 s.

SARAÇ, M. A. Yekta: *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*: Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul 2001, 295 s., Bilimevi.

STEINGASS, F[rancis] [Joseph]: *A Comprehensive Persian-English Dictionary*: London 1892, VIII+1539 s.

TOPALOĞLU, Ahmet; AYVERDİ, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük=Kubbealtı Sözlüğü*: İstanbul 2005, 1. C. LXXVII, 1125 s., 2. C. 1127-2372 s., 3. C., 2373-3549 s., Kubbealtı Neşriyat.

SÖZLÜK

āb: (F.) su.

ʻadem: (Ar.) yokluk, var olmama durumu.

ʻādī: (Ar.) her zaman görülebilen, sıradan.

ʻādīde: (Ar.) birçok.

āfitāb (F.) güneş.

āġniyā: (Ar.) zenginler.

aḥyānen: (Ar.) bazen, arasıra; arada sırada.

aġyār: (Ar.) başkları, yabancılar; masiva.

aḫer: (A.) diğer; sonra, sonraki; başka.

aḳsām: (Ar.) kısımlar,bölümler.

ʻālem-firīb: (Ar. F.) baştan çıkarıcı, âleme aldatıcı derecede güzel.

ʻālī: (Ar.) yüksek, yüce, ulu.

arż: (Ar.) yer, yeryüzü; toprak.

āşiyān: F. yuva, kuş yuvası.

ʻavām: (A.) halk tabakası; herkes, halk, umum.

āyā: (F.) acaba.

āyāt: (Ar.) ayetler; işaretler, alâmetler.

ʻaẕābe'n-nār: (Ar.) ateş azabı

āzādegān: (F.) hürler, serbestler.

ʻaẓamet: (Ar.) ululuk; ihtişam.

ażlāʻ: (Ar.) kaburgalar.

baʻde'l-vuḳūf: (Ar.) iyice öğrendikten sonra.

baʻdehu: (Ar.) daha sonra.

baʻīd: (Ar.) uzak; uzak ihtimal, olması beklenmeyen.

bāʻiş: (Ar.) sebep, sebep olan şey.

bār: (F.) yük, ağırlık.

bāzū: (F.) kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı,pazu; güç, kuvvet.

berāʻat: (Ar.) güzel vasıflar ile benzerlerinden üstün olma.

berā'et: (Ar.) eşsizlik, benzersizlik.

berren: (Ar.) kara yoluyla, karadan; kara parçaları bakımından.

bes: (F.) yeter,kafi.

bi'l-āḫere: (Ar.) sonra, sonradan, daha sonra.

bi'llāhi't-tevfīḳ: (Ar.) başarı Allah'tandır.

cā-be-cā: (F.) yer yer.
cāh: (Ar.) yüksek mevki, makam, rütbe.
câme: (Ar.) elbise, giyilecek şey.
cebān: (Ar.) korkak.
cebīn: (Ar.) alın, yüzün ön tarafı.
cezālet: sözde düzgünlük, söyleyişte ve anlamda tutukluk olmaması durumu.
cüz'ī: (Ar.) ehemmiyetsiz; eksik, nakıs.
çāk: (F.) yırtık, yarık.
çarḫ: (F.) çark, tekerlek, dönen şey; gökyüzü, kainat, felek,alem,dünya; talih, baht.
dād-ḫᵛāh: (Ar. F.) adalet isteyen, adalet dileyen.
dāye: (F.) bir çocuğa süt veren ve bakan cariye, dadı, taya.
delālet: (Ar.) yol gösterme, kılavuzluk, rehberlik; delil, işaret, nişan.
derc: (Ar.) toplama, bir araya getirme.
destgāh: (F.) tezgâh; kudret.
deşt: (F.) çöl, kır, ova.
dıraḫşān: (F.) parlayan, parlak, ışıklı, aydın.
dilārā: (F.) gönül süsleyen sevgili.
dil-āzār: (F.) kalp kırıcı, gönül incitici, sevgili, güzel.
dildār: (F.) gönül alan, gönül bağlayan.
dilsūz: (F.) gönül yakıcı.
düşvār: (F.) zor, güç.
düzd: (F.) hırsız.
eʿamm: (Ar.) daha genel; umumiyetle.
eʿamm-ı muṭlaḳ: (F.) mutlak şümullü, umumî, yaygın.
efzāyiş: (F.) artma, artış, çoğalma.
eḥādīṯ: (Ar.) hadisler.
eḫaṣṣ: (Ar.) çok özel, çok hususi; başlıca, belli başlı.
ehrām: (Ar.) piramit.
elfāẓ: (Ar.) lafızlar, sözler.
emṯile: (Ar.) misaller. örnekler.
emvāc: (Ar.) dalgalar.

enāniyyet: (Ar.) benlik, her şeyi kendi benliğine dayandırma.
engūr: (F.) üzüm.
envā': (Ar.) türler, çeşitler.
erbāb: (Ar.) sahipler; bir işten anlayan, o işte mahir ve usta olan kimse.
evbāş: (Ar.) ayak takımı, serseriler, külhanbeyleri; çapkın, mest kimse.
evṣāf: (Ar.) nitelikler, vasıflar, özellikler.
eyyām: (Ar.) günler; zaman, devir.
ezmine: i.(Ar.) zamanlar.
faġfūr: (F.) eskiden Çin imparatorlarına verilen unvan.
fāṣıla: (Ar.) iki şey arasını ayıran şey; ara, aralık.
fetḥa: (Ar.) Arap ve Osmanlı alfabesinde üstün konduğu harfi kısa a ve e sesiyle okutan hareke, üstün.
feyż: (Ar.) verimlilik, bereket; ruha huzur verici mübarek tesir.
fülfül: (Ar.) biber.
fürūḫt: (F.) satış, satma.
gerdiş: (F.) dönüş, dönme, devretme.
gird: (F.) yuvarlak, değirmi.
girībān: (F.) elbise yakası.
güftār: (F.) söz, kelam.
ḫᵛāb: (F.) uyku.
ḫacil: (Ar.) utancından kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş olan, küçük düşüp utanmış,mahcup olmuş (kimse).
ḫāmūn: (F.) geniş ova, sahra.
hemīşe: (F.) daima, her zaman.
heyākil: (Ar.) heykeller.
hezl: (Ar.) neşelendirmek amacıyla yazılan veya söylenen söz, şaka, latife, mizah.
ḫod-bīn: (F.) sadece kendini gören kimse, mağrur kibirli.
ḫumār: (Ar.) içkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersmlik.
ḫūn-āb: (F.) kanlı su; kanlı göz yaşı.
ḫūn-feşān: (F.) kan saçan, kan saçıcı.

ıṭlāḳ: (Ar.) salıverme,bırakma; deme, denilme ... diye adlandırma.

ibtilā: (Ar.) bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük, kendini alamayacak kadar tutkun olma, tutku.

iḥkām: (Ar.) kuvvetlendirme, sağlamlaştırma, güçlendirme, tahkim etme.

iġrāḳ: (Ar.) yerme veya övmede çok abartılı davranma.

iḫbārī: (Ar.) habere yönelik.

ĭḳān: (Ar.) sağlam bilme, şüphe götürmeyecek şekilde yakinen bilme.

iḳbāl: (Ar.) talih ve baht açıklığı. karşıtı; parlak ve yüksek mevki; istek, arzu; yüzünü döndürme, bir şeye meyletme, teveccüh etme.

ilḫ: (Arapça *ilā āḫirihi*nin kısaltılmış şekli) diğerleri de böyledir, sonuna kadar böyledir, vb., vs.

imtizāc: (Ar.) iyi geçinme, uyuşma, anlaşma; iki veya daha fazla şeyin katışarak tek cisim haline gelmesi; birbirini tutma, uyum, uyuşma.

ĭn: (F.) bu.

i'nāt: (Ar.) meşakkate uğratılmak.

insicām: (Ar.) suyun dökülüp devamlı akışı, düzgünlük; düzgün, tertibli, pürüzsüz söz. kitabın ifadesi güzelce ve düzgün tertib üzere olmak; irtibatlı.

ĭrād: (Ar.) gelir, varidat; söyleme.

istib'ād: (Ar.) uzak görme.

i'tidāl: (Ar.) aşırı olmama, ne çok fazla, ne çok az, tam gerektiği kadar olma; yavaş ve yumuşak huylu olma, şiddet ve heyecandan uzak olma.

ḳabĭl: (Ar.) bu türlü, bu çeşit, bu cins, bunun gibi.

kāffe: (Ar.) hep, bütün, cümle.

ḳā'il: (Ar.) söyleyen.

ḳarīb: (Ar.) yakın; aruz veznine sonradan ilave edilen bir bahir.

ḳarīne: (Ar.) işaret, ipucu, bir meselenin çözümüne katkıda bulunan işaret ve alâmet.

ḳasem: (Ar.) yemin.

ḳavā'id: (Ar.) kurallar, kaideler; dil bilgisi kuralları ve bu kuralları anlatan kitap, gramer kitabı.

ḳavānīn: (Ar.) kanunlar.

kisā: (Ar.) yün giysi; seccade; halı.

köhne-sār: (F.) eskimiş, yıpranmış, eski.

kucā: (F.) nerede, neresi, nereye.

ḳurṣ: yuvarlak ve yassı nesne; gök cisimlerinin yerden görünen daire şeklindeki yüzeyi.

küştigīr: (F.) güreşçi, pehlivan.

lāf: (F.) bir düşünce anlatan kelime veya söz dizisi; boş söz.

lafẓeyn: (Ar.) iki lafız, iki söz.

lāḥiḳ: (Ar.) yetişen, ulaşan; eklenen.

lebrīz: (F.) dolu, ağzına kadar dolmuş.

leyyin: (Ar.) yumuşak.

lücce: (Ar.) engin su; kalabalık, güruh.

lüknet: (Ar.) pelteklik, dil basıklığı, söz söylerken dildeki tutukluk, kekeleme.

ma'ānī: (Ar.) manalar; sözün maksada uygunluğundan bahseden ilim.

ma'ārif-ḥaṣr: (Ar.) ilim ve irfana önem verilen /veren.

mā-dūn: (Ar.) alt taraf, alt; aşağı.

mā-fevḳ: (Ar.) üst taraf, üst; üst tarafta bulunan; âmir.

maḥāmid: (Ar.) övgüler, övgüye layık davranışlar.

mā-ḳabl: (Ar.) ön, öndeki, üstteki, geçmiş; bir şeyin kendinden evvel olan.

maḳāṣıd: (Ar.) maksatlar, amaçlar, gayeler.

mānend: (F.) benzer, eş.

māye: (F.) bir şeyin mamul ve müteşekkil bulunduğu madde, cevher, unsur, maya.

mażmūm: (Ar.) zammeli, ötreli.

mecrūḥ: (Ar.) yaralı.

medhal: (Ar.) giriş.

meftūḥ: (Ar.) açık; fethalı, üstünlü.

meges: (F.) sinek.

mehābet: (Ar.) hürmetle karışık korku, heybet.

meh-rūyān: (F.) ay yüzlüler.

meh-veş: (F.) ay gibi, ay kadar güzel.

mekārim: (Ar.) keremler, iyilikler.

mekātib: (Ar.) mektepler, okullar; mektuplar.

meksūr: (Ar.) kırılmış; kesreli, esreli.

melzūm: (Ar.) lâzım gelen; lüzumlu olmuş olan, lüzumlu kılınmış; başka şey kendine lâzım kılınmış.

memdūde: (Ar.) medli, uzun okunan.

memlū: (Ar.) dolu, doldurulmuş.

menḳūl: (Ar.) naklolunmuş, bir yerden bir yere götürülebilir; rivayet edilmiş.

menṣūr (Ar.) saçılmış, yayılmış; nazım şeklinde olmayan, nesir şeklindeki yazı.

merātib: (Ar.) mertebeler, rütbeler.

meşʿar: (Ar.) bilecek yer, duyu.

mezbūr: (Ar.) adı geçen; ismi yukarıda geçen, mezkur, merkum.

meẕkūr: (Ar.) bahsedilmiş, zikredilmiş; ismi yukarıda geçen.

mihmān: (F.) misafir, konuk.

milket: (Ar.) memleket, ülke.

muʿāẓala: (Ar.) anlamı bir biriyle tamamlanan.

muḥarref: (Ar.) harfleri karışmış.

mu'aḫḫaran: (Ar.) sonradan, bilâhare.

muḫill: (Ar.) halel veren, ihlâl eden, bozan, sakatlayan, karıştıran.

muḫṭıra: (Ar.) hatırlamak veya hatırlatmak için yazılan yazı; bir şeyi hatıra getirmek için yazılan not, ihtar pusulası.

muḫtaṣar: (Ar.) ihtisar edilmiş, kısaltılmış, özet.

muḳa‘‘ar: (Ar.) çukur, çukurlu, çöküк.

muḳaddem: (Ar.) zaman ve mekan yönünden önce olan.

muḳaṭṭar: (Ar.) damıtılmış.

murtażavī: (Ar.) Hz. Ali'ye ait, Hz. Ali ile ilgili.

mutavassıṭ: (Ar.) vasıta olan, araya giren; orta, iki şeyin ortası.

muṭābaḳat: (Ar.) uygunluk, aynı cins ve sayıdan olmak.

muvāfıḳ: (Ar.) uygun, münasip.

muvāzī: (Ar.) aynı nitelik ve özelliklere sahip olan, benzer, denk, eş, mümasil; bir hizada, yan yana.

muvāzin: (Ar.) ağırlık bakımından eşit olan; denk, uygun, küfüv; bir ağırlıkta, vezince eşit; muadil.

mübteẕel: (Ar.) değersiz, bayağı; bol ve ucuz, bolluğundan değersiz duruma düşmüş; itibarsız ve değersiz kimse.

mücāvir: (Ar.) komşu; komşuluk eden; Hz. Muhammed'e daha yakın olma düşüncesiyle Mekke veya Medine'ye yerleşen kimse.

mücmel: (Ar.) kısaltılmış, özetlenmiş, kısa, öz.

müfīd: (Ar.) fayda veren, yarar sağlayan, yararlı; anlatan beyan eden, ifade eden.

müfred: (Ar.) bir taneden ibaret, tek, yalnız.

müraşşaḥa: (Ar.) terbiye olunmuş, ibarede müşebbehün bihe uygun söylenmiş şey.

müreddefe: (Ar.) ardı sıra yürütülen; ardı sıra söylenen; redifli.

mürtecel: (Ar.) düşünmeden söylenilmiş; bilbedahe söylenilmiş, bir

manadan diğer manaya münasip naklolunan lafız.

müsāvī: (Ar.) birbirinden ne fazla ne eksik olan, eşit.

müsebbib: (Ar.) sebep olan.

müteʿaddid: (Ar.) çok, türlü türlü, fazla.

mütebāyin: (Ar.) zıt; ayrı, başka, birbirinden uzak, birbirine uymaz.

müterādif: (Ar.) birbiri ardınca giden, birbirine bağlı.

mütevassıṭ: (Ar.) orta.

mütevāṭī: (Ar.) birbirine benzeyen.

nāçīz: (F.) adı anılmaya değmeyecek kadar değersiz, hiç hükmünde, ehemmiyetsiz, değersiz, önemsiz.

naḫvet: (Ar.) böbürlenme, şişinme, gurur.

nāvek: (F.) ok, tir.

nāzenīn: (F.) nazlı, işveli, cilveli; üstüne titreyerek çok nazlı yetiştirilmiş

nigāh: (F.) bakış, bakma.

nigeh: (F.) bakış, bakma.

nükte: (Ar.) ince bir anlam taşıyan, zeka eseri olduğu için hoşa giden zarif ve düşündürücü söz; söz, yazı, resim vb. ilk bakışta herkesin göremediği ancak dikkat edilince çıkarılabilen ince mana.

penāh: (F.) 1. sığınak; sonuna geldiği kelimelere 'sığınağı, koruyucusu, hamisi olan' anlamları katarak Farsça usulüyle birleşik kelimeler yapar.

perr: (F.) kanat; kuşların iri tüyü, yelek.

raṣīn: (Ar.) sağlam, dayanıklı, muhkem, metin.

reh-rev: (F.) yolcu; salik, derviş.

revī: (Ar.) kafiye olan kelimenin son harfi.

rezīn: (Ar.) sağlam.

ṣādıḳ: (Ar.) doğru, gerçek, hakiki, sahih.

ṣafā: (Ar.) gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik; eğlence, neşe, zevk; saflık, berraklık.

ṣafvet: (Ar.) maddî ve manevî anlamda temizlik,

saflık, arılık; kurnazlığa akıl ermeme, kolayca kandırılabilme.

ṣayyād: (Ar.) avcı.

ṣu'ūd: (Ar.) yükseğe çıkmak.

sühūlet: (Ar.) kolaylık.

sünūḥ: (Ar.) akla, hayale getirme, içe doğma.

sürūr: (Ar.) sevinç, neşe, mutluluk.

şāygān: (F.) layık, yaraşır, uygun; çok, bol.

şehrāh: (F.) işlek yol, büyük cadde.

şeṭāret: (Ar.) neşe.

ṭalāvet: (Ar.) güzellik, narinlik.

ṭurra: (Ar.) kâkül, alın saçı; lüle lüle saç.

taḥassür: (Ar.) özlem duyma, hasret çekme.

taḫfīf: (Ar.) hafifletme, yükünü azaltma, kolaylaştırma; lâyıkı vechiyle hürmet etmemek; maddî-manevî bir ıztırabı azaltmak; kelimelerin bazı harflerini, genellikle de şeddeleri terketmekle telâffuzunu kolaylaştırmak.

ṭalāvet: (Ar.) şirinlik.

tarṣī': (Ar.) mücevherler kakarak süsleme; oymacılık; iki fıkranın kelimelerini vezin ve kafiyece denk getirme.

taṭvīl: (Ar.) uzatma, uzatılma.

tavṣīf: (Ar.) vasıflarını söylemek. bir şeyin iç yüzünü, ne ve nasıl bir şey olduğunu anlatmak. vasıflandırmak.

te'ḫīr: (Ar.) geciktirme, sonraya bırakma, erteleme.

te'kīd: (Ar.) kuvvetlendirme, sağlamlaştırma; üsteleme, bir iş için evvelce yazılan bir yazıyı tekrarlama; pekiştirme.

tebeddül: (Ar.) başkalaşmak, değişmek.

telḫ: (F.) acı.

temhīd-i efkār: (F.) fikirleri yaymak.

tenvīr: (Ar.) aydınlatma; bir şey hakkında bilgi verme, bir şeyi münevver kılma.

terākīb: (Ar.) terkipler.

tevsīʿan: (Ar.) geniş olarak, ayrıntılı bir şekilde.
ulü'l-elbāb: (Ar.) saf akıl sahipleri.
ʿulviyyet: (Ar.) yükseklik, yücelik, büyüklük.
vażʿ: (Ar.) duruş, icat, hareket, kurma, tayin etme, kullanım alanı.
vecd: (Ar.) kendinden geçme.
vehleten: (Ar.) ilk anda.
vīrān-şüde: (F.) harap olmuş, yıkılmış.
vüsʿat: (Ar.) genişlik.
yektā: (F.) tek, eşsiz, benzersiz.
yelzem: (Ar.) gerekli.
zevāyā: (Ar.) zaviyeler, açılar.
żalʿ: (Ar.) kaburga.
żımn: (Ar.) iç taraf, iç yüz, iç; açıkça söylenmeyip dolayısıyla söylenmeyen gizli maksat.
zuḳaḳ : (Ar.) sokak.

Dizin

ʿalāḳa, 27
ʿalem, 19
ʿamm min vech, 20
ʿulviyyet, 23
cemʿ, 40
cemʿ maʿa't-tefrīḳ, 40
cinās, 33
cinās-ı muḥarref, 33
cinās-ı nāḳıṣ, 33
cinās-ı tām, 33
cins, 19
cüz'ī, 19
daḫīl, 49
eʿamm-ı muṭlaḳ, 20
edāt, 19
eḫaṣṣ min vech, 20
eḫaṣṣ-ı mutlaḳ, 20
emr, 21
fāṣıla, 32
fıḳra, 24
fiʿl, 19
ḥaḳīḳat, 20
ḥaḳīḳat, 27
ḥarf, 19
ġazel, 50
ḥaẕv, 48
ġulüv, 38
ḥüsn-i taʿlīl, 39
ḫālişıyyet, 21
ḫaṣī, 50
ḫuṣūṣıyyet, 22
iʿnāt, 34, 49
īcāz, 22
iġrāḳ, 38
iḫtişām, 23
īhām-ı tenāsüb, 35
iḫbārī, 21
iḳtibās, 41
insicām, 22
inşā'ī, 21
irsāl-i meṣel, 39
isim, 19
isnād, 21
isnād, 21
isnād-ı ḥaḳīḳī, 21
isnād-ı mecāzī, 21
istiʿāre, 20, 27, 31
istiʿāre, 31
istiʿāre-i mekniyye, 31
istiʿāre-i muṣarraḥa, 31
istiʿāre-i muṭlaḳa, 32
istiʿāre-i mücerrede, 32
istiʿāre-i müraşşaḥa, 32
istiʿāre-i taḫyīliyye, 31
istiʿāre-i temṣīliyye, 31
istifhām, 21
ḳāfiye, 47
ḳāfiye-i muḳayyede, 48
ḳāfiye-i mü'essese, 48
ḳāfiye-i mücerrede, 47

ḳāfiye-i müreddefe, 47
ḳāfiye-i müzdevice, 50
ḳasem, 21
ḳayd, 48
kelām, 21
kelām, 21, 22
kelām-ı ʿādī, 22
kelām-ı ʿālī, 23
kelām-ı mutavassıṭ, 22
kelime, 19
kināye, 27
küllī, 19
lafẓeyn-i mütebāyineyn, 20
lafẓeyn-i müterādifeyn, 20
leff ü neşr, 35
leff ü neşr-i müretteb, 36
leff ü neşr-i müşevveş, 36
lüzūm-ı mā-lā yelzem, 49
maḳṭaʿ, 50
maṭlaʿ, 50
mecāz, 20
mecāz, 27
mecāz-ı mürsel, 27
menḳūl, 19
mıṣraʿ, 50
muʿāẓala-i maʿneviyye, 36
muḳābele, 34
muṭābaḳat, 34
muvāzene, 34
mübālaġa, 37
mücmel, 20
mürāʿāt-ı naẓīr, 35
mürtecel, 20
müsecceʿ, 32
müşterek, 20
mütebāyin, 20
müterādif, 20
mütevāṭī, 19
nehy, 21
nezāket, 23
neẕr, 21
reddü'l-ʿacüz ʿale'ṣ-ṣadr, 34
redīf, 47, 49
riḳḳat, 23
ṣafvet, 22
ṭalāvet, 23
seciʿ, 32
seciʿ-i muṭarraf, 32
seciʿ-i muvāzī, 32
ṣervet, 23
seẕācet, 22
ṭıbāḳ, 34
ṣāygān, 49
şerā'iṭ-i ʿumūmiyye, 21
şerā'iṭ-i ḫuṣūṣıyye, 22
şiddet, 23
taʿrīż, 41
taḫmīs, 51
taḫmīs-i muṭarraf, 51
taḳsīm, 40

tarṣī‘, 25
te’sīs, 49
tebliġ, 37
tefrīḳ, 40
tenāsüb, 35
teşbīh, 27
tevcīh, 47
tevriye ve īhām, 36
tevriye-i muraşşaḥa, 37
tevriye-i mücerrede, 37
teżād, 34
vaṣl, 49
vużūḥ, 21

تدریسات العدادیه کتبخانه سی

(اون بشنجیسی)

مخطط بلاغت

محرری

علی نظیما

معارف نظارت جلیله سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

قسطنطنیه

قصبار مطبعه سی — باب عالی جاده سنده نومرو ۲۵

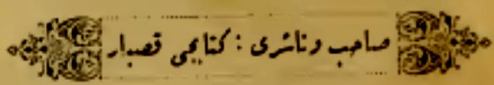

۱۳۰۸

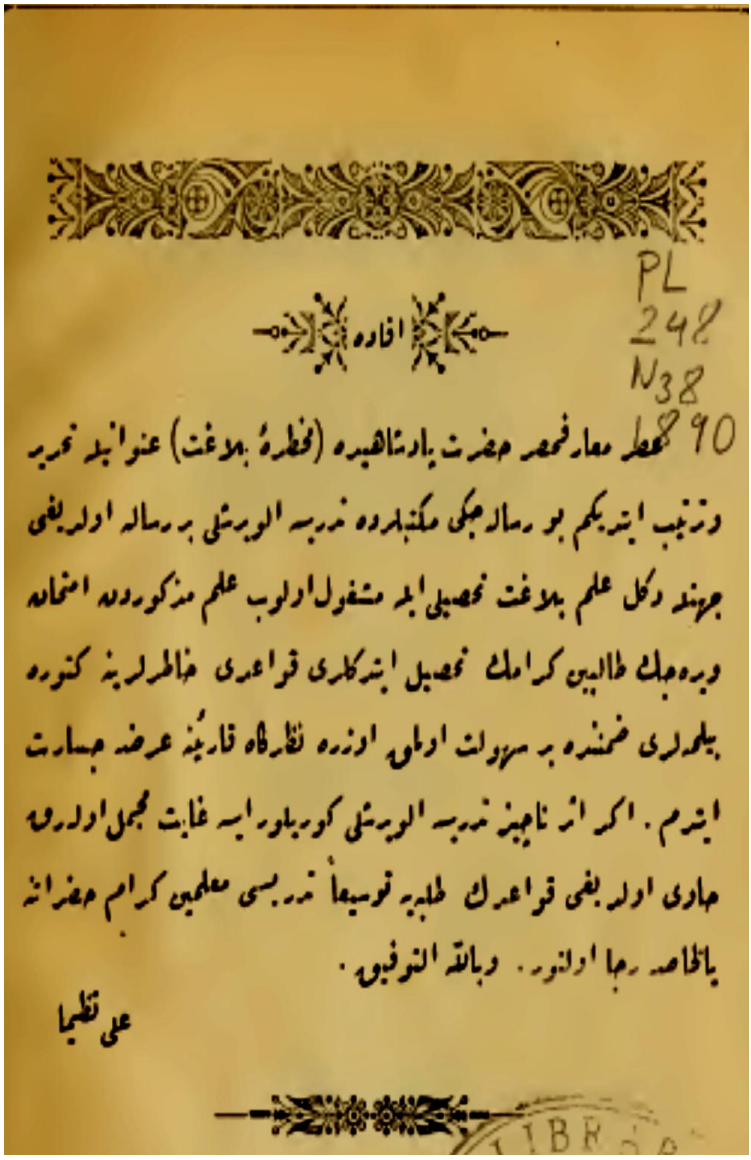

PL
248
N38
890

افاده

خطط معارفمحصه حضرت پادشاهیده (خطابهٔ بلاغت) عنوانیله تحریر
وترتیب اینیلکم بو رساله جکی مکتبلرده تدریسه الویرشلی بر رساله اولمق بغی
جهتله دکل علم بلاغت تحصیلیله مشغول اولوب علم مذکوردن استفاده
ویره جك طالبین کرامك تحصیل اینکلری قواعدی خاطرلرینه کتوره
بیلملری ضمننده بر سهولت اولمق اوزره نظرگاه قاریئه عرضه جسارت
اینمم. اکر اثر ناچیز تدریسه الویرشلی کوریلورایسه غایت مجمل اولرق
جاری اولان بغی قواعدك طلبه توسیعاً تدریسی معلمین کرام حضراتنه
یاقاصه رجا اولنور. وبالله التوفیق.

علی نظمیا

بسم الله الرحمن الرحيم

مدخل

کلمه که کندیسندن برمعنی آکلاشیلان لفظه اطلاق اولنور اوچ قسمه منقسمدر : حرف یاخود ادات، فعل، اسم.

اکر یالکز جه ذکر اولندیغی صورتده مستقل بر معنایه دلالت ایدهمه یوب کلهلر ترکیب اولندیغی وقت آنلری یکدیکره ربط ومناسبی اووقت ظاهراولور ایسه حرف وتعبیر آخرله ادات دینلور : دن، ده، جه الخ کبی.

اکر یالکز ذکر اولندیغی حالده مستقل برمعنایه دلالت ایدر واو معنی کچمش، کلهجك، شمدیکی زمانلردن برینه تعلق ایلر ایسه او کلهیه فعل دینور : کلدی، کلهجك، کلیور کبی.

اکر مستقل برمعنایه دلالت ایدوب لکن ازمنهٔ مذکوره دن برینه تعلق اولماز ایسه اومقوله کلهیه ده اسم دینلور.

﴿ تقسیم اسم ﴾

اسمك معناسی یاواحد یا متعدد اولور. معنی واحد اولدیغی حالده بللی برشیئه مخصوص اولورسه علم و جزئی دینلور: مصر، نیل کبی.

اکر بللی برشیئه مخصوص اولمایوب برطاقم شیلرك هر برینه اطلاق اولنه بیلور ایسه جنس، متواطی، کلی تسمیه اولنور: شهر، مملکت، ایرماق کبی.

معنی متعدد اولدیغی صورنده اکر اسم، معانیء مذکوره‌نك یالکز برینه وضع اولنوب مؤخراً او استعمالی ترك ایله اوّلکی معنایه مناسب برمعناده اسم اوله‌رق استعمال اولنور ایسه آکا منقول دینلور: خاتم الی، قادین بودی، قهوه آلتی کبی.

اکر اوّلکی استعمال ترك اولنمایه‌رق مبالغه ودیکر برنکته ایچون بشقه برمعناده استعمال اولنورسه اوّلکی معنایه نسبتله حقیقت، ایکنجی معنایه نسبتله مجاز دینلور: یفری یوفقه، قفامی قالین، الی آچیق کبی. بوصورنده معنای اصلی ایله ایکنجی معنانك آراسنده مناسبت بر مشابهت دن اولورسه استعاره تسمیه اولنور: باقه‌سی آچلمادق سوز کبی.

مشابهت اولمایوب دیکر برمناسبت اولورسه مجازمرسل نامی ویریلور: دلی طاتلی، باشك صاغ اولسون کبی.

اكر اولكى معنى ترك اولنوب آنكا مناسبتى اولمايان ديكر بر معناده استعمال اولنورسه مرتجل دينلور : طورسون كبى .

اكر معنى متعدد اولديغى كبى وضع ده تعدد ايدر ايسه معانى متعدده نك هر برينه نسبتله مجمل وعمومنه نسبتله مشترك دينلور : كوز ، يوز كبى .

ايكى لفظ يكديكره صادق اولديغى شيلرك كافه سنه صادق اولورسه هر برينه ديكرينك مترادفى وايكيسنه لفظين مترادفين دينلور : بيقمق ، اوصاغمق كبى .

اكر يكديكرينك صادق اولديغى شيلرك هيچ برينه صادق اولمازسه هر برينه متباين وايكيسنه لفظين متباينين تسميه اولنور : قلم ، مركب كبى .

اكر برى ديكرينك صادق اولديغى شيلرك جملهسنه ، ديكرى ده اوبرينك صادق اولديغى شيلرك بعضينه صادق اولورسه اولكيسنه اعم مطلق وايكنجيسنه اخص مطلق دينلور : كاغد ، تقويملك كبى .

اكر هر برى ديكرينك صادق اولديغى شيلرك بعضينه صادق اولور و بعضينه صادق اولمازسه هر برينه اعم من وجه ، اخص من وجه دينلور : كومش ، يوزوك كبى .

﴿كلام واسناد﴾

ايكى كلمه بريرده كلوب بر حكمى مفيد اولورسه اوكلملرك مجموعنه

کلام ومفید اولدقلری حکمه‌ده اسناد دینلور: فلان مقتدر در آندن استفاده ایت کبی.

کلامك قائله صادقسین یاخود کاذبسین دینله بیلور ایسه اخباری، دینله‌مز ایسه انشائی دینور.

انشائی دخی برشیئك ذهنده حصولنی طلبدن عبارت اولورسه استفهام، خارجده حصولنی آرزویه دلالت ایدرایسه امر، خارجده عدم حصولنی آرزویه دلالت ایدر ایسه نهی دینلور؛ طلبه دلالت ایتمدیکی صورتده: تمنی و قسم کبی قسملر حاصل اولور.

اسناد ده فعل اصل فاعلنه نسبت اولنور ایسه اسناد حقیقی، اصل فاعلنه نسبت اولنمایوب آنك سببی یاخود مجاوری کبی برشیئه نسبت اولنور ایسه اسناد مجازی اولور.

﴿ شرائط کلام ﴾

شرائط کلام عمومیه وخصوصیه اسملریله ایکیه آیریلور.

شرائط عمومیه وضوح، خالصیت، خصوصیت، انسجام اسملریله درت قسمدر.

(وضوح) سوز زحمتسز جه آکلاشلمق دیمکدرکه بوده معانی مبهمه، استعارات بعیده، تقدیم وتأخیر، تطویل کبی درت شیدن اجتناب ایله اولهبیلور.

(خالصیت) کلامی طوغری افاده ایتمکدرکه بونك ایچون کلمات اجنبیه

بولنمامق، کلمهلر معنالرینك خلافنده بولنمامق، شیوهٔ لسانه مخالف اولهرق ترکیب ایدلمك، صرف ونحوه مطابق اولمق کبی درت شی لازمدر.

(خصوصیت) کلمه حسب الاستعمال مخصوص اولدقلری موقعده قوللانلمق دیمکدر.

(انسجام) صونك جریانی کبی تکلمی کلفتسز اولمق واستماعی سامعه یه لذت ویرمکدر که بوده تنافر حروف وکلمات بولنمامق، کلمهلرك ترکیب وترتیبی لسانك استعمال طبیعیسنه موافق اولمق کبی اوچ شیله حاصل اولور.

شرائط مخصوصه تبلیغ، مرتبه، تسلیت کبی غرضلردرکه کلام بوغرضلردن هانکیسی ایچون سوق اولنیور ایسه آنکا مطابق وموافق اولمالیدر.

﴿ اقسام کلام ﴾

کلام عادی، متوسط، عالی اسملریله اوچه آیریلور.

کلام عادی، تزیین ایدلمکسزین طبیعتدن سنوح ایتدیکی کبی سویلنیلن کلامدر.

کلام عادیده سذاجت، ایجاز، صفوت تاملریله اوج صفت بولنور.

(سذاجت) سادهلك که تعبیراتك لین وملایم اولهسندن وتراکیبله برابر طبیعی برحالده بولنمسندن عبارتدر.

(ایجاز) مختصر بر صورتده یعنی تفصیل وتطویل اولنمقسزین تمهید افکار ایتمکدر.

(صفوت) فکرك صافی وساده لکندن منبعث برصفتدر که اختیاری اولمایوب طبیعیدر .

کلام متوسط تکلفسزجه وفقط قواعدلسانه وقوانین بیانه مطابق صورتده سویلنیلن کلامدر .

کلام متوسطده ثروت، رقت، نزاکت، طلاوت اسملریله درت صفت بولنور .

(ثروت) افکارمزده تخیلات شدیده ونکات مؤثره نك حسن امتزاجیدر .

(رقت) مقیداولدیغی معنی ماء مقطر کبی لطیف ونازنین اولمق دیمکدر .

(نزاکت) ادب وتربیه یه موافق برصورتده بولنمق دیمکدر .

(طلاوت) کلامده شطارت وحدتك اجتماعی دیمکدر .

کلام عالی افکار وتخیلاتك عظمت و سلطنتی کوسترن کلامدر .

کلام عالیده بولنان صفات شدت، احتشام، علویتدر .

(شدت) آزکله ایله فکری قوت وحدتله افاده ایتمکدر .

(احتشام) سوزده عظمت بولنمقدر .

(علویت) وسعت وعظمت ورفعت ایله افاده اولنمقدر .

﴿ بلاغت کلام ایچون شرائط ﴾

بلاغت کلام ایچون شرائطك برطاقمی الفاظه دائر وبرطاقمی معانیه متعلقدر .

الفاظه دائر اولانلر شونلردر :

برنجیسی، کلمات غریبه اولمامق: مصاید صیاد، کسای زهاد، ردای نقدی الخ کبی.

ایکنجیسی، لسان اوباشه مخصوص اولان الفاظ مبتذله قوللانلمامق.

اوچنجیسی، بلا مناسبت اصطلاحات فنیه درج ایدلمك. مثال: .... اوروپایه یایلدی وزوایای مثلثه واقعه‌نك نسبت صحیحه‌ایله اعظم اضلاعی اولان ضلع ثالث ... الخ کبی.

دردنجیسی، سلاست اولمق که کلامك لسان اوزره جریانی اقتضا ایدن کیفیت دیمکدر:

بویله دلارا عالمك اقلیم اعتدالنه زینت ویرمش برموقع مستنادکه نظر امعان ایله باقلسه بر پرده منالی کورلمز مکرکه لطافت عالم فریبی تماشا ایدن زوارینك دیدهٔ تحسرنده قالان عکسی بمثالیدر. مثالنده اولدیغی کبی.

تنبیه. — مخل سلاست (ح، خ، ص، ض، ع، غ، ف، ق، ه) حرفلرینك کلمهٔ واحده‌ده اجتماعی وبرده برجنسدن اولان ایکی حرفك برنجیسی ساکن اوله‌رق بر پرده بولنمه‌سیدر: حلب بالی، بونی یایان احمددر مثاللرنده اولدیغی کبی.

بشنجیسی، کلامده جزالت یعنی مهابت ودهشت اولمقدر. حرب ووغاده وتخفیف وتهدید ایجاب ایدن برلرده سویلنه‌جك کلام ایجون بو صفت لازمدر. کلامده جزالت بولنمق ایجون شو (خ، ص، ض، ط، ظ، ع، ق)، (ا، ب، ت، ج، د، ك) حرفلردن چوقجه بولنملیدر: عظمت، دهشت الخ کبی.

آلتنجیسی، لطافتدرکه کلام سویلنور ایکن حاصل اولان صدانك نازك وملایم اولمقدر.

مثال

بنی ساقی اولهیم زمه طوررکن سودیکم
بویله سیمین ساقلر بلور بازولرله سن

ندیم دیوانی بتون بو قبیلدندر .

کلامك حاوی اولدیغی جمله‌لره فقره دینلور ؛ بونلرده بولنان کلمه‌لر مقابلندهکی کلمه‌لر ایله موازن بولنملی ، فقرهٔ ثانیه فقرهٔ اولایه مساوی یاخود آندن برازاوزونجه اولملی ، کذلك فقره‌لردهکی کلمه‌لر ایکیدن سکزه قدر اولوب نهایت اون ایکیی تجاوز ایتملی ، بر ده فقره هانکیسنده لطافت وار ایسه اوّل تقدیم ایدلملی وفقره‌لرك نهایتنده بولنان کلمه‌لر یکدیکرینه وزنجه مساوی اولمایدر . بویله‌اولدیغی یعنی نهایتنده‌بولنان کلمه‌لر یکدیکرینه وزنجه مساوی بولندیغی تقدیرده آکا سجع دینلور .

اکر فقره‌لردهکی کلمه‌لرك هر بری مقابلنده بولنان کلمه‌لر ایله هم وزن وهم صوك حرف یعنی حرف رویده متفق اولورلر ایسه آکا ترصیع تسمیه اولنور .

مثال

دولتك براً اعلام حشمتی اعلا وبحراً احکام سطوتی اجرا ..الخ.

معانیه متعلق بولنانلری بونلر در :

برنجیسی ، القاظی معنایه تابع قیلملی یعنی اوّلا معنایی بولوب صکره آنی افاده‌یه مناسب اولهجق الفاظ آرامایدرکه حسن ایفایه مقتدر اولان کیمسه‌لری ایش باشنه کتورمه‌یه بکزه‌سون .

ایکنجیسی، یوقاروده کیتك عکسی اولهرق معنانی الفاظه اویدرمهیه قالقشمایوب یعنی برطاقم بی‌معنی الفاظ وتراکیبی جمع ایدوب بعده آنلره معنی آرامهیه اوغراشمامایدر .

ایشته منشیء اولمق ایسته‌ین ذات بیان ایدیلهجك اولان شرائطه بعدالوقوف نظم ونثره دائر برچوق آثار بلیغه‌ی حفظ ایتملی ودستگاه طبیعتنده تراکیب بلغادن برخیلی اورنکلر دخی محفوظ بولندرمایدر .

﴿ حقیقت، مجاز، کنایه، تشبیه ﴾

برکلمه معنای اصلیسنده استعمال اولنور ایسه آنکا حقیقت، معنای اصلیسنه مناسب دیکر معناده استعمال اولنوب معنای اصلیسی مراد اولنمایهجغی مشعر برقرینه‌ده بولنور ایسه آنکا مجاز واکر قرینهٔ مذکوره بولنماز ایسه آنکاده کنایه دینور. مجاز وحقیقت عوامك ضرب مثل اولهرق سویلهدکاری شیلردرکه اکثری کنایه‌در .

امثله

عارفه برکل یتره آیاغکی یورغانکه کوره اوزاتهٔ اوپ باباکك النی.

معنای حقیقی ایله معنای مجازی آراسنده‌کی مناسبته عارفه دینلورکه فی الاصل ایایشیك مناسبتنه‌در، اکر علاقه معنای مجازینك معنای حقیقی یه بکزه‌مه‌سندن عبارت ایسه بویوله اولان مجازه استعاره نامی ویریلور .

مثال

(مصرع) بولدم اول ماهی کوکده آرارکن یرده

اکر علاقه معنای مجازینك معنای حقیقی یه یکزمه سندن عبارت اولماز ایسه بو قیلدن اولان مجازلره مجاز مرسل تسمیه اولنور. مجاز مرسلك بر چوق علاقه لری واردر:

برنجیسی، ذکر جزء ارادهٔ کل یعنی برجزئی ذکر ایدوب آنك مجموعی مراد ایتمکدر: باشك صاغ اولسون کبی.

ایکنجیسی، ذکر کل ارادهٔ جزء یعنی برشیئی ذکر ایدوب آنك جزئی مراد ایتمکدر: حجازدن کلیور کبی.

اوچنجیسی، مصدریت یعنی بر شیئی ذکر ایدوب آندن صدور ایدن فعلی مراد ایتمکدر: الکدن کلنی کیرو قویمه کبی.

دردنجیسی، ذکر محل ارادهٔ حال یعنی برشیئی ذکر ایدوب درونندہ اولان شیئی مراد ایتمکدر: باب عالی قرار ویردی، دستی یی دوکدی.

بشنجیسی، ذکر حال ارادهٔ محل. مثلا (قهوه یه کیتمش ایدی) کبی که قهوه یه شن محله دیمکدر.

آلتنجیسی، ذکر سبب ارادهٔ مسبب یعنی برشیئی ذکر ایدوب آنکله حاصل اولان دیکر برشیئی مراد ایتمکدر. مثلا ارباب زراعتك یاغموره (آلتون یاغیور) دیه لری کبی که یاغیور حاصلاتك فیض و برکتنه وبوده فروخت اولنه رق برخیلی اچه نك حصولنه باعث اولمه جغندن بالآخره یاغمور آلتونه سبب اولمش اولور.

یدنجیسی، ذکر مسبب ارادهٔ سببکه برشیئی ذکر ایدوب آکا سبب اولان دیکر بر شیئی مراد ایتمکدر. مثلا (رحمت یاغیور) دیدیکمزده رحمته یاغمور دینلدیکی کبی.

سکزنجیسی، کون لاحقکه برشیئی صکره اولهجقك اسمیله ذکر ایتمکدر: شربت ازیور کبی.

طقوزنجیسی، کون سابقکه برشیئی مقدم اولدیغی اسمله ذکر ایتمکدر. مثلا اورلمش قپویه (قپو) دینلدیکی کبی.

اونجیسی، ذکر لازم ارادهٔ ملزوم. مثلا (بوکون چوق یوروردم) دیبوب چوق سویلهدم معناسنی مراد ایتمکدر.

اون برنجیسی، ذکر ملزوم ارادهٔ لازم. مثلا (صباحدن برو برشی یمدم) دیبوب آچیقمامهیی مراد ایتمکدر.

اون ایکنجیسی، ذکر مطلق ارادهٔ مقید. مثلا (قورشون آتدم) دیبوب تفنك ایله آتدیمی مراد ایتمکدر.

اون اوچنجیسی، ذکر مقید ارادهٔ مطلق. مثلا (آنا قوزوسی) دیبوب یاوروسی دیمهیی مراد ایتمکدر.

اون دردنجیسی، ذکر عام ارادهٔ خاص. مثلا (حیوانی حاضرایدك) دیبوب آتی مراد ایتمکدر.

اون بشنجیسی، ذکر خاص ارادهٔ عام. مثلا متعدد خدمتکارلر وارایکن (سلیمانه سویله منقلی کتورسون) دیبوب آنلردن برینی مراد ایتمکدر.

﴿ استعاره ﴾

معنای حقیقی ایله معنای مجازی آراسنده‌کی علاقه مشابهت یعنی بونلرك یکدیکرینه بکزه‌مه‌سندن عبارت اولورسه آکا استعاره دینلدیکی یوقاروده معلوم اولمشدر .

استعاره درت قسمدر :

برنجیسی ، یالکز مشبه‌بی مذکور اولان استعاره‌یه استعارهٔ مصرحه دینور . مثلا (اونه‌تلکیدر بیلورمیسین) دیبوب نه حیله کاردر دیمه‌نی مراد ایتدیکمز کبی .

ایکنجیسی ، یالکز مشبهی ذکر اولنان استعاره‌یه استعارهٔ مکنیه دینور ، فقط بو استعارهٔ مکنیه‌ده مشبه‌بهك اوصافندن برشی مشبهه نسبت اولنمق لازمدر : باقه‌سی آجلمادق سوز مثالنده اولدیغی کبی .

اوچنجیسی ، استعارهٔ تمثیلیه اولوب بونده‌ده عینیله استعارهٔ مصرحه ده اولدیغی کبی یالکز مشبه‌یه ذکر اولنور ، فقط استعارهٔ مصرحه‌ده مشبه‌یه مفرد و استعارهٔ تمثیلیه‌ده امور عدیده‌دن مرکب اولور : یورغانکه کوره آیاغکی اوزاتمه مثالنده اولدیغی کبی .

مثال دیکر

اصلی یوقدر بیلورم وعدهٔ وصل دهنك
نافله بال چالوب آغزیمه یالاندر دی بنی

دردنجیسی ، استعارهٔ تخییلیه درکه بونده دخی استعارهٔ مصرحه‌ده اولدیغی کبی یالکز مشبه‌یه ذکر اولنور ، فقط استعارهٔ مکنیه ایله برابر

بولنور . یوقاروده ذکر اولنان (یاقمسی آجلمادق سوز) مثالی کبی که ایشیدلمش سوز دیمکدر .

استعارهٔ مصرحه دخی مرشحه، مجرده، مطلقه اسملریله اوچ قسمدر .

مشبهبه مناسب اولان شی ذکر اولنورسه استعاره استعارهٔ مرشحه اولور: سنك قاز توبی توسی دوکمش.

مشبه مناسب بر شی ذکر اولنورسه استعاره استعارهٔ مجرده اولور : او اوکوزده مناسبتسز سویلهمیه باشلادی .

نه مشبه ونه مشبهبه مناسب برشی ذکر اولنمازسه استعاره استعارهٔ مطلقه اولور : زمانك افلاطونی کبی .

﴿ سجع ﴾

فقرهلرك صوکندهکی کلمهلره قاصد وفاصلهلرك صوك حرفلرینك بر اولمهسنه سجع وبویله کلامه مسجع دینلور .

سجع اوچ قسمدر :

برنجیسی . فاصلهلر هم وزن ، هم عدد حروف ، هم حرف روی یعنی صوك حرفده موافق اولورسه آکا سجع موازی دینور .

مثال

منشئ دریای فضل وعرفانه ومنبع عمان علم وایقانه .

دیکر

بخار سرور مقعر دماغه صعود وکسب رطوبت ایله راه چشمدن ورود .... الخ .

ایکنجیسی ، فاصله‌لر یالکز حرف رویده توافق ایدر ایسه اکا سجع مطرف دینور .

مثال

اقصای مقاصد اقبال ومنتهای مراتب جاه وجلال .

اوچنجیسی ، فاصله‌لریالکز وزنده توافق ایدرسه آکا سجع متوازنه دینور .

مثال

مخزن محامد اوصاف ومصدر مکارم اخلاق اولان ...

جناس

معنالری بشقه بشقه اولان ایکی کلمه‌نك سویلنشده بری برینه بکزه‌مه‌سیدر .

انواع مشهوره‌سی شونلردر :

برنجیسی ، جناس تام درکه حرفلری نوع ، عدد ، ترتیب ، هیأتده توافق ایدندر .

مثال

مجلس ارباب دل برلحظه سنسز اولماسون

حرمتك انکارایدن عالمده حرمت بولماسون

ایکنجیسی ، جناس محرف درکه حرفلری عدد ، نوع ، ترتیبده موافق اولوب یالکز هیأتده مخالف اولاندر .

مثال : حلق ــ خلق ، طاهر ــ ظاهر .

اوچنجیسی ، جناس ناقص درکه حرفلری نوع ، هیأت ، ترتیبده موافق عدد حروفده مخالف اولاندر .

مثال : کاتب مکاتب رشدیه وسائل مسائل مشکله .

دردنجیسی ، اعنات درکه حرف روینك اوست طرفنده بولنان حرفلرنده موافق اولمه‌سندن عبارتدر .

مثال

جواهر اسرار قرآنیه وظواهر انوار فرقانیه براعهٔ کتابت وبراعهٔ خطابت ایله منتشر اولمشدر .

بشنجیسی موازنه‌درکه فاصله‌لرك وزن جهتیله بری برینه موافقتیدر .

مثال

آسمان ملکه رأیی آفتاب بی زوال
کلستان دهره لطفی نوبهار بی خزان

آلتنجیسی ، ردالعجز علی الصدر درکه فقره‌نك یاخود مصرعك اوتلنده‌کی کلمه‌یی صوکنده دخی ذکر ایتمکدر .

مثال

طاغ نودر قرص ماه اوزره کلف ظن ایلهمه
ایله‌دی حسن سپهری طاغ بربالای طاغ

دیکر

آزدر ابدیاً آغلاسه‌ك آز
آزدر نه قدر تألم ایتسه‌ك
اولادك ایچون تورم ایتسه‌ك
محشرده‌ده ناله ایله‌سه‌ك آز

﴿ مطابقت ﴾

بوکا طباق، مقابله، تضاد دخی دینور که معنالری یکدیگره مقابل اولان کلمه‌لری کلامده جمع ایتمکدن عبارتدر.

مثال

الاهدن قورق یالان سویله‌مه، خلقدن قورقما طوغری سویله .

دیکر

شرح احوالم یکا مسته نصیحت کبی تاخ
تلخ کفتارك یکا محموره ساغر تك لذیذ

﴿ مراعات نظیر ﴾

که بوکا تناسب ده دینور یکدیکرینه مناسب اولان شیلری برآراده ذکر ایتمکدر .

مثال

برسیه رویم که طوتمش شهرتم دنیا یوزین
وارمی فرق ای خال هندو سن دیمکدر بن دیمك

﴿ ایهام تناسب ﴾

برطاقم الفاظ مشترکه‌نك جمع ایدلمه‌سیدر که مراد اولنان معنالرك آراسنده مناسبت یوق ایسه‌ده اوراده مقصود اولمایان دیکر معنالر آراسنده مناسبت بولنور.

مثال

روزکاری ابتدی سرکردان حفاف زاده‌من
مست ایکن یان چیزمه‌ده شیطانه چاریق کیدرر

﴿ لف ونشر ﴾

برقاچ شیئی مقدم ذکر ایدوب صکره هربررلرینه متعلق اولان شیلری بیان ایتمکدر.

اکر ایکنجی دفعه ذکر اولدن شیلر مقدمکی ترتیب اوزره ایسه آکا لف ونشر مرتب دکل ایسه لف ونشر مشوشه دینلور.

لف ونشر مرتبه مثال

باغه کل قدنك رخنك خالك کوروب اولسون خجل
سر وکلدن کل قرقلدن قرنفل لاله‌دن

لف ونشر مشوشه مثال

تیغ غمزه خنجر ابرو نکاه دزدیار
چاریدی کدی بجدی شهراه محبنده‌دلی

مثال دیکر

صولر، زقاقلر، میدانده چشمه، جابجا معبدلر وهیاکل واهرامار بری برندن صاف ومتین ونظیر ورزین ورصین ولطیف اولمغله... الخ

﴿ معاظلهٔ معنویه ﴾

برکلمه‌دن ایکی معنی مراد اولنمق وبونلری صحیح اوله‌جق صورتده استعمال ایتمکدر.

مثال

بریانه کشتیکیر عشق نکار بریانه آتش غم دلدار
بیلمزم هانکیسیله طوتشهیم وقاربناعذاب النار

﴿ توریه وایهام ﴾

بری قریب، وهلهٔ خاطره کلور، دیکری بعید، براز تأملدن صکره آکلاشیلور، ایکی معنایه دلالت ایدن کلهیی ذکر ایدوب معنای بعیدی مراد ایتمکدر.

مثال

بردلی قانلی حرامیدر دیو حبس ایتدیلر
آصمه دن قورتلدی اما چوق صیقلمشدر شراب

معنای قریبه مناسب برشی ذکر اولنورسه توریهٔ مرشحه دینلور.

مثال

بت تورسم نماز شب وروزه راغب اولمش
بونه دیندر الله الله بنه سجده واجب اولمش

معنای قریبه مناسب برشی ذکر اولنمازسه توریهٔ مجرده دینلور.

مثال

بزمه ای ساقی بنه برطمطراق ایتمزمیسین
ایش آیاغه دوشدی سن تشمیر ساق ایتمزمیسین

﴿ مبالغه ﴾

برکیفیتك شدت ویا ضعفی تزاید ایدوب عادتا محال درجه‌سنه یاخود استبعاد اولنه‌جق بر مرتبه‌یه واردیغنی ادعا ایتمکدر. بو ده اوچ درلودر.

برنجیسی، اکر ادعا اولنان کیفیت واقع اولمایوب حد ذاتنده ممکن واحیاناً وقوعده بولنور مقوله‌دن اولورسه آنکا تبلیغ دینلور.

مثال

ایام زمستانده بنی کردش دوران
بر خنهٔ ویران شده‌یه ایله‌دی مهمان
مانند قفس رخنه‌لری خارج تعداد
مانند فلك سقفی کواکبله درخشان
حائل اوله‌ماز سقفی تماشای سپهره
دیواری دکل رهکذری مانع سیران

ایکنجیسی، اکر ممکن اولور ولکن بر نوعی کورلمش بولنورسه آنکا اغراق تسمیه اولنور.

مثال

بر باره ایچون طقوز طاقلانی قیلار.

دیکر

هر باده که سنسز ایچرم بزم بلاده
خوناب اولور البته آقار دیده‌لرندن

اوچنجیسی، اکر وقوعی دکل امکانی بیله اولمازسه آنکا غلو دینلور.

مثال

برنشئه وارکه دلده صو ایچسه‌م شراب اولور
برتاب وارکه لجه‌یه باقسه‌م سراب اولور

غلوك مقبول اولان نوعلری شونلردر :

۱ ــ برخیال لطیفی تصویر ایدر (ندیمك مبالغه‌لرینك چوغی بو قبیلندندر). مثال :

مصرع

لبلرك مجروح اولور دندان‌سین بوسه‌دن

دیکر

دیدی ای خستهٔ هجران سکا درمان آغلار

۲ ــ هزل وتخفیفی مفید اولور . مثال :

سیری سیر ایت سرکه‌یه دوندی شراب کهنه سار
ظلم اول بر هفته‌یه وارماز همان انکور اولور

﴿ حسن تعلیل ﴾

برکیفیتك سبب حقیقیسنی براقوب لطافتی حاوی دیکر بر سبب کوستر مکدر که ایکی درلودر .

۱ ــ کیفیت امور واقعه‌دن اولدیغی آکاشاعرانه برسبب ادعا ایتمکدر .

مثال

لکنتی وار صانمه آنی بی‌وقوف
آریله‌ماز طاتلی دیلدن حروف

دیکر

دکل خالی سیه اول مهوشك کرد دهاندن
دل آزار اولدیغیچون دایهٔ قدرت بویر قویمش

۲ ـ واقع اولمایان برکیفیتی ادعا وآکا برده سبب کوسترمکدر .

مثال

حیالك دوشده کورمك آرزوی دیدهٔ جاندر
کوزآچق خوابدن هرصبحدم دشواردرسنسز

﴿ ارسال مثل ﴾

برحکمی ادعا وآنك نظیرینی شاهد مقامنده ذکر وایراد ایتمکدر .

مثال

کاسهٔ لبریز فغفور اولـه‌ده ویرمز صدا
ثروت افزایش بولنجه اغنیا خسته‌لنور

دیکر

نیك وبد هر وصف اولور برذاته نسبتله کمال
طوغریلق ناوکده‌خوشدر اکریلك شمشیرده

﴿ جمع ﴾

ایکی یاخود دها زیاده شیلری برحکمده برلشدرمکدر .

مثال

سرموفرق یوقدر بینمزده زلف دلبرله
سیه‌بختز پریشان‌روزکارز خانه‌بردوشز

﴿ تفريق ﴾

برشيئى ديكرينك غيرى اولديغنى بيان ايتمكدر .

مثال

دست وطبعن ابر ودريادر دين غافللرك
دائما مضمون فكرى بويله بى معنا ميدر
بحر ايدرمى كاشكى غرق امواج كرم
ابر ايسه دائم جواهر پاش وكوهرز اميدر

﴿ جمع مع التفريق ﴾

برشيئى جمع ايتدكدن صكره بشقه اولديغنى بيان ايتمكدر .

مثال

دانهٔ فلفل سياه وخال مهرويان سياه
هردو دلسوزند اما اين كجا و آن كجا

﴿ تقسيم ﴾

متعدد شيلرى ذكر ايدوب بعده هربرينى بشقه صفتلرله توصيف ايتمكدر .

مثال

صفت حضرت حسين وحسن
جملهٔ كاشكه در روشن

اوبری نقد پاك مصطفوی
بوبری نور چشم مرتضوی
اوبری بدر آسمان کمال
بوبری سر وجوی یار جمال

﴿ اقتباس ﴾

متکلم مرادینی ایضاح وتأکید وتنویر ایچون آیات کریمه واحادیث شریفه‌دن اولدیغنی اشعار ایتمه‌یه‌رك کلامنه بر شی درج ایتمکدر .

مثال

بسدر ارباب فکرته بوخطاب
فاتقو الله یا اولی الالباب
قیل هوالله ایله دلی مملو
الذی لاآله الاّ هـــــو

﴿ تعریض ﴾

مقصود اولان شیئه دلالت ایتمك اوزره شیء غیر مقصودی ذکر ایتمکدر .

مثال

بهارستان وبستان وگلستان
یتشمزمی نه‌لازم سنبلستان

اصول شعر

۱

وزن — فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بیت — اولمایجه تاتوشته فهرس تقدیرده
مطلب ومقصد بولنماز نسخهٔ تدبیرده

۲

مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

یارب همیشه لطفکی ایت رهنما بکا
کوسترمه اول طریقی که یتمز سکابکا

۳

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نه سندندر نه بندندر نه چرخ کینه وردندر
بو درد سر خمار نشئهٔ جام قدردندر

٤

فعولن فعولن فعولن فعلن

نه قیرار سین ایکیده برده بنم خاطرمی
کوکل ای طفل زیانکار اویونجاق دکل آ

۵

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

سکوتی بیلمدیکندن دکل ادبدندر
اکرچه سویله‌مز امانه‌لر بیلور عاشق

۶

مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

خوش کلدی بکا میکده‌نك آب وهواسی
والله کوزل یرده یاپلمش بیقیلاسی

۷

مفتعلن مفتعلن فاعلن

آت کوزلم ماه رخکدن نقاب
جیق که تماشایه جیقه آفتاب

۸

فعولن فعولن فعولن فعولن

جهان ایچره هرفتنه کیم اوله حادث
آکا سرو قدکدر البته باعث

۹

فعولن فعولن فعولن فعول

بوهمطرح بیت زلیخا دکل
آنك کوردیکی خواب خلیادکل

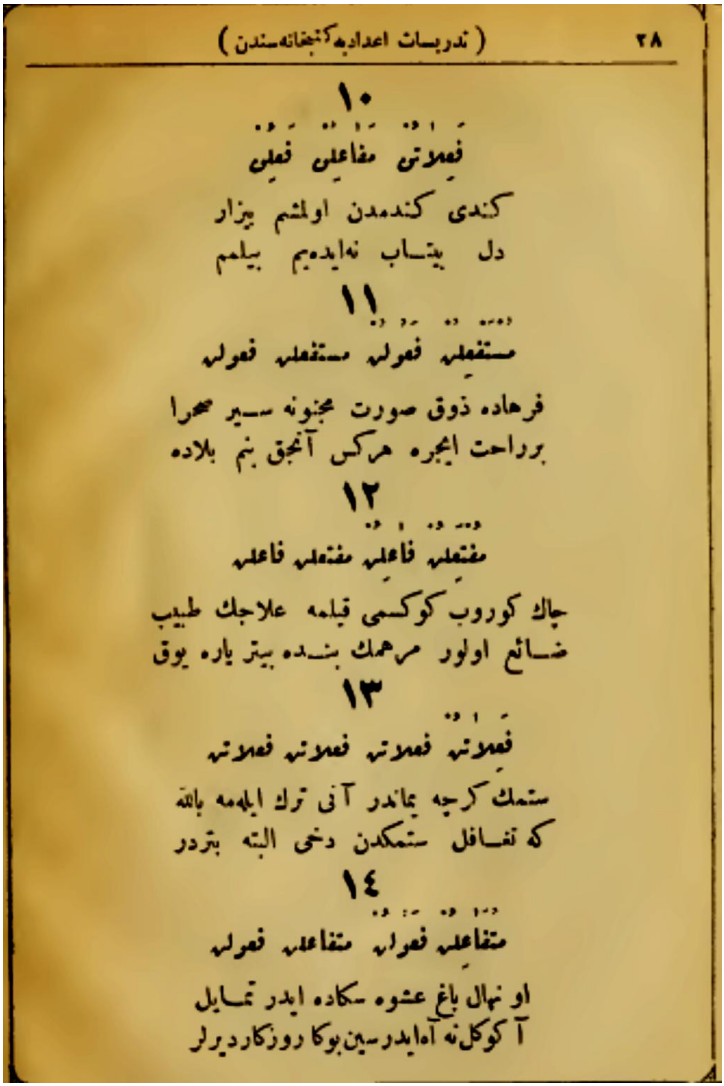

٢٨ (تدريسات اعداديه كتبخانه سندن)

١٠

فعولن مفاعلن فعلن

كندى كندمدن اولمشم بيزار
دل بيتاب نه ايدوبم بيلمم

١١

مستفعلن فعولن مستفعلن فعولن

فرهاد ذوق صورت مجنونه سير صحرا
برراحت ايجره هركس آنجق بنم بلاده

١٢

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

چاك كوروب كوكسمى قيلمه علاجك طبيب
ضائع اولور مرهمك بنده بيتر ياره يوق

١٣

فعولن فعولن فعولن فعولن

ستمك كرچه يماندر آنى ترك ايلمه بالله
كه تغافل ستمكدن دخى البته بتردر

١٤

متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن

او نهال باغ عشوه سكاده ايدر تمايل
آ كوكل نه آ ايدرسين بوكا روزكار ديرلر

۱۵

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

سنده بار اوله صبا شممزه
نقات پرمکس بسدر بس

۱۶

مفعول مفاعلن فعولن

هرخلقته کرچه بر سبب وار
آیا سبی کیم ایتدی اظهار

۱۷

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

اغیاره کوجنمش یار عفوینه دوشوب یالوار
اعدایه مروتده بر یشقه صفا واردر

۱۸

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

نه جامه وار نه پیرهن سروه صارلمش یاسمن
کل طشره دوشمش پرده‌دن آچش کریبانینه

۱۹

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آکلاکیم دعوی دکلدر کارعشق
دشتدن مجنونه لیلادر غرض

۲۰

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

ولی نعمتم سنسین بنـاهم
بنم یوق بشقه باب دادخواهم

۲۱

مستفعلن مستفعلن

زاهد اومهوش برنور درکیم
بتدر دیمزسین ایمان ایدرسین

۲۲

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

نه دل اولدی نه دلبر نه ابتلامز اولدی
نه آشنالق ایدیدك نه آشنامز اولدی

۲۳

مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

وفی اولورمی توبه‌نك بویله زمانده باخصوص
ساقی شیوه کار اوله موسم نوبهار اوله

﴿ قافیه ﴾

بیتلرك صوکنده تکرر ایدن حرفه قافیه دینور .

مثال

اوبله مستثنی کوزلـبن کیم سکا یوقدر بدل
سندن‌ای‌جان منقطع قیلماز بنی الاّ اجل

قافیه اوچ درلودر :

برنجیسی ، قافیهٔ مجرده درکه قافیه اولان حرفك ماقبلی یاخـود اوست طرفی متحرك‌اولور واوحرکه‌یه توجیه دینلور . حرف قافیـه دکشمه‌یه‌رك تکرری لازم اولدیغی کبی توجیه دینلن‌حرکه‌نك‌ده تبدل ایتمه‌یه‌رك یعنی بیتك برنده فتحه ایسه دیکرلرنده‌ده فتحه الخ اوله‌رق تکرری‌لازمدر . والحاصل حرکه‌نك صاحبی اولان حرف‌ایستر تکرر ایتسون‌ایسترایتمسون وبوندن بشقه‌دها یوقاروسنك حرکه‌سی‌ایسترمتحد اولسون ایسـتر اولماسـون قافیهٔ مجرده‌ده برحرف وبرحرکه تکرر ایده‌جکدر: (حجر ــ شجر) ، (کزر ــ کدر) ، (کل ــ مل) منالرنده اولدیغی کبی .

مثال

مسکن ای بلبل سکاکه شاخ کلدرکه قفس
نیچه‌عاشقسین‌که آهکدن طوتوشماز خوار وخس

تنبیه ــ بعضاً اشعار عربیده‌توجیه دینلن حرکه‌یه‌رعایت ایدله‌یه‌رك (رتب ــ کتب) کبی کله‌لرك برینه قافیه ایدلدیکی کوریلیور اما عجم وترك اشعارنده یوقدر .

ایکنجیسی ، قافیهٔ مردفه درکه قافیه‌نك اوستنده حروف مد یعنی ساکن اوله‌رق (و ، ا ، ی) حرفلرندن برى بولنـور وواوك اوستی

مضموم ، الفك مفتوح ، یانك مکسور اولور . بوحرفلره ردیف دینلور واوست طرفنده‌کی حرکه‌لره‌ده مزر تسمیه اولنور . بوحالده قافیهٔ مرده‌ده تکرری لازم‌ایکی حرف یعنی قافیه وردیف‌ایله برحرکه یعنی حذودر : (مأمور ــ معذور) ، (مکان ــ زمان) ، (چین ــ کین) مثاللرنده اولدیغی کبی .

مثال

کتاب عالمك اوراقیدر ابعاد نا محدود
سطور حادثات دهردر آثار نامعدود } (و)

دیکر

آت کوزلم ماه رخکدن نقاب
چیق که تماشایه جیقه آفتاب } (ا)

دیکر

دهرو عرفانه بسدر ساغر وساقی دلیل
کیم مه و خورشیددن قیلمش تمناسن خلیل } (ی)

اوچنجیسی ، قافیهٔ مقیده درکه حرف قافیه‌نك اوستنده (و،ا،ی) حرفلرینك غیری دیکر بر ساکن حرف بولنورکه بو حرفه قید دینور ؛ یاخود حروف مذکوره دن بری بولنور وفقط اوست طرفنده‌کی حرکه یوقاروده بیان اولندیغی وجهله اولماز ومثلا واو ساکن ماقبلی مضموم اولماز ده مفتوح ویا مکسور بولنور . قیدك یوقاروسنده‌کی حرکه‌یه‌ده حذو دینلور ؛ بو حالده قافیهٔ مقیده دخی ایکی حرف یعنی قافیه وقید ایله برحرکه یعنی حذو ایستر : (کند ــ بلند) ، (فرد ــ مرد) مثاللرنده اولدیغی کبی .

مثال

ناله‌دندر نی کبی آوازهٔ عشقك بلند
ناله ترکن قیلمزم نی تك کسلسم بند بند

اخطار . ــ قافیهٔ مؤسسه دینلور بر قافیه دها وار درکه حرف قافیه‌نك اوزرنده‌کی حرفك بوقاروسنده بر الف ممدوده بولنور وبو الفه تأسیس وآرا یرده‌کی حرفه رضیف تعبیر اولنور : (فاضل ــ کامل) مثالنده اولدیغی کبی. بو قافیه‌ده ایکی حرف یعنی قافیه و تأسیس ایله بر حرکه‌نك که دخیلك حرکه سیدر تکرر ایتمه‌سی لازمدر، مثال مزبورده کسره‌نك تکرری کبی. بو قافیهٔ مؤسسه اشعار عربه مخصوصدر ؛ شعرای عرب بوکا رعایت ایتمشلر ایسه‌ده عجم وترك شعرلرنده رعایت شرط دکلدر یعنی (جاهل ــ مقبل) کلمه‌لری بری برینه قافیه اوله‌بیلور.

تتمه . ــ قافیه اولان حرفدن صکره بعضاً برکلمه بولنورکه اکا ردیف وبعضاً ده بعض ادات بولنوب آنلره‌ده وصل ویا شایکانه دینلور، بونلر بولندیغی صورتده ردیف ووصلك تکری لازمدر .

ردیفه مثال

آزادکان قید امل سرفراز اولور
ناز ایله سون سپهره اوکیم بی‌نیاز اولور

شايكانه مثال

اوچوردق مرغ خوابی حسرتكله چوق زمانلردر
دوچشم خونفشانم شمدی خالی آشیانلردر

تنبیه . ــ بعضاً قافیهٔ مجرده‌ده حرف قافیه‌نك وقافیهٔ مردفه‌ده ردیفك وقافیهٔ مقیده‌ده نیدك ماقبللرنده‌كی حرفلرله قافیهٔ مؤسسه‌ده دخیل دینلن حرفك‌ده تكررینه لزوم‌مالایلزم و اعنات‌دینلورکه بوفوق العاده لطیف اولور: (فلك ــ ملك)، (یمان ــ آمان)، (سمند ــ کمند) مثاللرنده اولدیغی کبی.

مثال

یغمایه ویردی صبرمی بربی آمان آمان
اولدی هواء عشقله حالم یمان آمان .

بعضاً قافیه‌نك بولندیغی کلمه‌نك یاریسی وبعضاً آخرندن مشتق دیکر برکلمه تکرر ایدرکه بوکا قافیهٔ مزدوج دینلور.

مثال

ایتدی تن‌نزارمی فریاد وناله نال
قالدم اورتبه‌ضعفله‌یوق ارتحاله حال

دیکر

ابرومی طاقه نجه ایتسون یمان یمین
محراب تیغه وضع ایده‌مز هرجبان جبین

بعضاً قافیه بولنان کلمه‌نك مهمل اولان کلمه معنیدار اوله‌رق ذکر اولنور.

مثال

هلالك اوزره الکسر پوشکی شاهانه ماهانه
او بر جفته قلیجدر جال آنی ایرانه میرانه

کلام منثورده جمله‌لره فقره دینلدیکی کبی کلام منظومده مصرع دینلور. مصرعلرك قافیه‌لری براولورسه مطلع واولمازسه مقفی نامی ویریلور.

مثال

طوطیٔ معجزه گویم نه‌دیسه‌م لاف دکل
چرخله سویلشه‌م آینه‌سی صاف دکل
اهل دلدر دیه‌م سینه‌سی صاف اولمایانه
اهل دل بربرینی بیلمك انصاف دکل

بر مطلع ایله درت یاخود آلتی ویاخود سکز بیت خصی‌دن ترکب ایدن شعره غزل دینور.

غزللر اکثر وصف خوبان شامل اولور. غزلك صوك بیتنه مقطع دینلور. دیکر برشاعرك برغزلنك هربیتی اوزرینه اوچ مصرع علاوه‌ایدیلورسه آکا تخمیس تسمیه ایدیلور، اکر غزلك مصرعلری آراسنه اوچ‌مصرع درج ایدیلور ایسه تخمیس مطرف نامنی آلور.

مثال

چرخ ناسازم جهانده صانمه برمجنونی‌وار
هرکسك کندنجه برداغ دل پرخونی‌وار
طرهٔ لیلای دهرك صدهزار مفتونی‌وار

قیسی یکتا صانمه دنیانك نیچه مجنونی وار
ملکت عشقك کمال وسعت خامونی وار

مایهٔ خسرانمدر آثار نخوت غافله
قالدی خودبینی براشماز طبع ارباب دله
مسکنت عرضیله محویت کرکدر کامله

لاف ودعوای انانیت نه لازم عاقله
هرکسك عالمده بر مافوق برمادونی‌وار

صوك

(قصبار ـ طبعه‌سی)